

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

Практичні заняття з історії у 5 класі

**Методичні поради
до проведення практичних занять з історії України
у 5 класі**

**Черкаси
ЧОПОПШ ЧОР
2013**

ББК 74.266.31
Я 721

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОПОПП.

Протокол № 2 від 30 травня 2013 року

Авторський колектив:

Степанова Н.М., методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат філософських наук.

Дворник Н. А., учитель Яснозірської загальноосвітньої школи I-III ступенів Черкаської районної ради.

Колодіна Л. В., методист районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації.

Крупська Н. В., учитель Нечаївської загальноосвітньої школи I-II ступенів Черкаської районної ради.

Пасічник В. В., учитель Дубіївської загальноосвітньої школи I-III ступенів Черкаської районної ради.

Перевізник І. А., вчитель Руськополянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Черкаської районної ради.

Рижак В. А., учитель Хутірської загальноосвітньої школи I-III ступенів Черкаської районної ради.

Самохотов А. О., вчитель Червонослобідської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Черкаської районної ради.

Я 721. Практичні заняття з історії у 5 класі: Методичні поради до проведення практичних занять з історії України у 5 класі / Упорядник Н.М. Степанова. – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2013. – 68 с.

У збірнику подано розробки практичних занять, запитання та завдання, спрямовані на перевірку засвоєних знань та предметних умінь учнів-п'ятикласників, а також поєднано різноманітні прийоми і засоби навчання.

Збірник містить додатковий матеріал для уроку. Таблиці, схеми, ілюстрації, пам'ятки – все це допоможе учителю під час проведення практичних занять.

ЗМІСТ

Нова програма з історії для 5 класу: розвиток практичних умінь учнів	4
Особливості формування предметних компетентностей з історії в 5 класі	10
Практичне заняття 1. <i>Про що можна довідатися з сімейного фотоальбому. Родинне дерево</i>	24
Практичне заняття 2. <i>Які назви в моєму рідному місті (селі) нагадують про минуле</i>	32
Практичне заняття 3. <i>Про що і про кого розповідає історія рідного краю</i>	40
Практичне заняття 4. <i>Які історичні пам'ятки мого міста (села), рідного краю розповідають про минуле</i>	53
Практичне заняття 5. <i>Моя уявна подорож історичними місцями України</i>	58
Використана література	67

Нова програма з історії для 5 класу: розвиток практичних умінь учнів

Свого часу відомий німецький державний діяч, політик Отто фон Бісмарк відзначав, що для побудови держави найважливіше значення мають не сила зброї та військо, а шкільний учитель. «Залізний канцлер» мав на увазі, що для об'єднання країни чи то успішного розвитку, спочатку треба створити високу загальнонаціональну культуру на основі спільного сприйняття минулого, а вже потім творити спільну державу.

Учитель історії кожного уроку долучається до творення загальнонаціональної культури, тим самим розбудовує українську державність. Але час не стоїть на місці, уроки минулого із різними акцентами з'являються у сьогоденні. Які ж виклики виникають перед сучасним учителем історії і як їх можна вирішити?

Виклик перший: нова навчальна програма з історії для учнів 5-х класів.

Ця програма розроблена на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого Кабінетом Міністрів України 23 листопада 2011 р. постановою № 1392. Враховуючи європейський досвід та з метою набуття учнями ключових компетентностей і особливо історичної, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – практичні заняття. За методикою проведення вони відрізнятимуться від практичних чи лабораторних робіт із природничих курсів, але про це ми поговоримо нижче.

Крім цього, курс історії у 5 класі є вступним, що визначає принципи відбору змісту та стилістичні особливості його подачі. Тут варто врахувати кілька чинників:

- хоча п'ятикласники уперше ознайомлюються з навчальним предметом «Історія», але вони вже мають із молодших класів початкові знання про державу, народ, родину, час, історичне оточення тощо;

- із самого початку знайомства із предметом в учнів потрібно закласти знання про історію як галузь людських знань, науку, що має свій предмет вивчення, власні методи дослідження, функції і особливості;
- на вивчення предмету у 5-му класі відводиться лише 1 година на тиждень, тому потрібно особливо попрацювати над розвитком у школярів інтересу до предмета та мотивації до його вивчення;
- оскільки курс історії у 5 класі не передбачає систематичного викладу інформації про минуле, то історичні факти подаються фрагментарно, тобто, насамперед, реалізовується принцип доступності й посильності, але при цьому враховується багатоаспектність соціальної, політичної, економічної історії, історії культури та повсякдення. У Пояснювальній записці до програми 5 класу спеціально зазначено, що запропонований перелік подій не є вичерпним, тобто, на думку авторів, наведені яскраві приклади із минулого, врахований хронологічний підхід та регіональний компонент.

Виклик другий: вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10-11 років. Учні 5 класу – це особлива ланка школярів. У цьому віці вони переживають зміни як фізіологічні, так і соціологічні. Їх соціалізація у навчальному закладі кардинально змінюється (колектив учителів, набір предметів, мікроколектив однолітків тощо). З боку емоційно-нервової системи також відбуваються зрушення: сприймання п'ятикласника більш цілеспрямоване, планомірне й організоване, ніж у молодшого школяра; мислення стає більш систематизованим, послідовним, поліпшується здатність переходу від конкретно-образного до абстрактного мислення і навпаки, з'являється нової риса – критичність. У цьому періоді навчання важливим для учителя є розвиток в учнів висловлювати власну думку, вміння дискутувати і заперечувати. Критичність, якщо вона обґрунтована, є найсприятливішим підґрунтям для розвитку творчого мислення. Тому, щоб не втратити можливості сензитивного періоду, учителям потрібно постійно пропонувати

учням вирішувати проблемні завдання, порівнювати, виділяти головне, знаходити спільні й відмінні риси, причинно-наслідкові залежності та ін.

Характерна риса уваги учнів-п'ятикласників – її специфічна вибірковість: цікаві уроки чи цікаві справи надзвичайно захоплюють дітей і вони можуть довго зосереджуватися на одному матеріалі чи явищі. Тому для учителя історії так важливо для прикладів, роботи із текстом, джерелом підбирати цікавий матеріал, щоб сформувати любов до предмету, показати емоційно-інтелектуальну його складову.

Багато хто з колег притримується принципу хронологічної подачі матеріалу, при цьому наголос робиться на механістичному уявленні про історію: дати, факти, прізвища. Необхідно вже із п'ятого класу вводити проблемно-тематичні блоки, які б роз'яснювали події, явища, вчинки людей тощо. Нашим завданням є не переобтяжити учнів фактажем, а навчити їх розуміти історію, відчувати її, застосовувати сьогодні уроки минулого. Іншими словами, історія має бути олюдненою, де у міцному ланцюжку сплетені долі повсякденного і визначного.

Виклик третій: «мова учителя історії». Не зважаючи на те, що учні 5 класу вже мають певну суспільствознавчу базу, предмет «Історія» у них з'являється вперше. Як навчальна дисципліна вона подібна до мозаїки, оскільки складається з частинок, що представляють історичне минуле людства. Тому учитель історії має поєднати у собі казкаря, мудреця і талановитого майстра, щоб віртуозно «скласти» таку мозаїку і пояснити елементи «історичного візерунку». Шановні колеги! ваша мова, методи і способи подачі матеріалу мають бути виважені, доступні та емоційно-цікаві.

Як кожна наука, історія має певний набір загальноісторичних та спеціальних понять. Вивчення термінів, пояснення фактів має відбуватися відповідно до вікових особливостей учнів 10-11 років, оскільки учні 5 класів не завершують, а лише починають вивчення історії. Старайтеся уникати, по можливості взаємозамінити такі терміни як «визиск», «гніт», «експлуатація», «загарбання», які одразу формують вороже ставлення і радикальне

протистояння. Формування позитивного образу історії – ось одне із головних завдань учителя.

Кілька років тому за підтримки відомих вітчизняних учених-істориків у світ вийшла збірка науково-популярних нарисів «Про Україну з гонором і гумором». Так і треба вчити нашу історію, українці не лише воювали з ненаситними «чужинцями», були кріпаками і пригнобленими. З погляду перебігу історичного часу у нашій історії є прекрасні сторінки минулого, які розповідають про славні досягнення українців у господарській, політичній, культурній сферах. У розділі III Програми «Що історичні пам'ятки розповідають про минуле» як раз і закладено вивчення цілого спектру історико-культурних пам'яток України, знайомство із якими допоможе показати велич української архітектури, мистецького зодчества, малярської справи, геніальності майстрів. А це, в свою чергу, стане відправним аспектом формування любові до Батьківщини, шанобливого й відповідального ставлення до минулого, розуміння цінності історії, яка є частиною світу.

Виклик четвертий: організація навчального матеріалу. Вчителеві історії при підготовці до уроку потрібно:

- підібрати чи розробити навчальний матеріал, що відповідає темі, меті та завданням уроку;
- здійснити логіко-структурний аналіз змісту теми, з'ясувавши її дидактичні та методичні особливості;
- ранжувати і структурувати навчальний матеріал для кожного етапу уроку;
- виділити у змісті навчального матеріалу основне, істотне, що підлягатиме обов'язковому засвоєнню;
- визначити у змісті дидактичного матеріалу описувальну, пояснювальну, інструктивну інформацію;
- унормувати навчальний матеріал для кожного його структурного компоненту за змістом, обсягом, часом;

- визначити зміст та обсяг домашнього завдання відповідно до теми уроку.

Це певний алгоритм. Проте багато учителів користуються лише навчальним підручником. Методично це не заборонено, але й не виправдано. Адже у підручнику недостатньо текстових і візуальних джерел. Тому варто учителям звернути увагу на формування власних дидактичних наборів. Зауважимо на кількох правилах:

- добираючи історичні джерела для опрацювання п'ятикласниками, потрібно враховувати принципи науковості, наступності, поступового ускладнення, оптимальності, новизни.
- важливо, щоб історичне джерело не було надто складним, щоб його не сприймали школярі;
- треба врахувати, що дітям п'ятого класу краще пропонувати речові або візуальні історичні джерела, а писемні – за умови адаптації. При цьому уривки текстів мають бути захоплюючими, емоційними, невеликими за обсягом. Неприпустимо пропонувати документи чи описи, переобтяжені другорядними датами, поняттями, постатями, історико-географічними назвами, іншими подробицями, а також такі, які містять складні мовні конструкції, багато застарілої лексики. Водночас текст має зберегти сюжет, причиново-наслідкові зв'язки, оцінні судження та інші важливі деталі.

У дидактичних наборах можуть бути портрети видатних державотворців, князів, гетьманів, архітекторів, письменників, музикантів; малюнки, ілюстрації до важливих подій із минулого; репродукції картин; фотографії речових пам'яток (архітектурні ансамблі, церкви, кургани, скарби та ін.); роздаткові матеріали; самі речові пам'ятки (монети, банкноти, глиняний посуд, рушники, сорочки, господарське приладдя тощо). Іншими словами все, щоб може зробити урок цікавішим і наочно-привабливим.

Виклик п'ятий: мультикультурний аспект вивчення історичних подій.

Як показують моніторингові дослідження найбільшим впливом на формування

історичної свідомості учнів мають не історичні джерела, шкільні підручники чи родинне оточення, а саме позиція учителя. У цьому сенсі важливо, щоб а) учитель мислив не подвійними стандартами, б) подавати історію України і через призму досягнень сусідніх культур на українській території. Про роль вчителя історії у суспільстві, його кваліфікацію, гунерування думок ще раз говорити не варто. Словами великого педагога В.Сухомлинського: «Учителем школа стоїть!». Образно кажучи, учитель історії – це майстер, який виковує ланцюжки такого продукту як суспільство.

А от вихдячи з постулату політичної нації та тези про засвоєння як «свого» досягнення «чужих» сусідніх культур на українській землі, потрібно толерантно розповідати про долю інших культур – російської, єврейської, татарської, вірменської, польської та ін. Багатокультурність і поліконфесійність яскраво проявили себе в повсякденному житті українських міст, культурну складову яких неможливо показати учневі без змалювання життя національних громад у містах.

Залишається сподіватися, що названі виклики будуть подолані, а всі учасники навчально-виховного процесу отримають задоволення від навчання: з урахуванням інтересів, мотивів, різниці в інтелектуальній, емоційно-вольовій, дієво-практичній сферах кожного. А результатом стане така модель навчального процесу, яка забезпечить кожній особистості досягнення основних цілей навчання, підводячи до єдиного, чітко заданого рівня оволодіння знаннями та навичками.

*Наталія Степанова,
методист ОПОПП,
кандидат філософських наук*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ІСТОРІЇ В 5 КЛАСІ

Основною особливістю нового Державного стандарту є орієнтація вимог до рівня підготовки випускників на досягнення компетентностей, які розглядаються як інтегрована особистісна якість набута в процесі навчання. Компетентність охоплює не лише знання, уміння, навички, а й отриманий життєвий досвід, сформовані цінності, ставлення до предметів, людей. Новий державний стандарт подає такий ієрархічно підпорядкований перелік компетентностей: ключова, загальнопредметна, предметна [16, с.3].

Загальнопредметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, і для їх опису використовуються такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо [16, с.4-5]. Предметні компетентності визначаються до кожного предмету, кожного року навчання, ґрунтуючись на загальнопредметних компетентностях, і є стадіями, рівнями набуття.

Відповідно до цих вимог в новій редакції програми пропедевтичного курсу «Вступ до історії» значну увагу зосереджено на формуванні в учнів первинних уявлень про сутність та особливості історичного знання, ключових та предметних компетентностей, що відповідає основним віковим можливостям учнів [12, с.6].

Орієнтація змісту освіти на розвиток компетентностей учнів насамперед передбачає ґрунтовне розроблення системи по формуванню компетентностей різного рівня. Розглянемо систему формування компетентностей на прикладі галузі «Суспільствознавство», історичний компонент, *Вступ до історії. 5 клас*, враховуючи, що з 2013-2014 навчального року починається поетапне впровадження з 5 класу [16,с.33].

Предметні компетентності (формуються протягом вивчення предмету)			
	«знає і розуміє»	«уміє і застосовує»	«виявляє ставлення й оцінює»
5 клас. Вступ до історії	знати і розуміти, що таке історія, як відбувається відлік часу в історії, як історики довідуються про минуле.	уміти і застосовувати набуті знання та вміння для того, щоб визначати тривалість і послідовність історичних подій, співвідносити рік із століттям, розрізняти умовні позначки і знаходити місця історичних подій на карті, знаходити у підручнику та адаптованому тексті документа відповіді на запитання і складати розповідь про подію або постать за запропонованим учителем алгоритмом, зіставляти окремі події з історії родини з історією рідного краю та України.	виявляти ставлення до історії, окремих подій та вчинків історичних діячів, оцінювати роль громадян, музеїв та історичної науки у збереженні минулого.

Формування компетентностей потребує від учителя обов'язкового врахування вікових особливостей учнів-п'ятикласників та особливостей навчального курсу, однак важливіше розуміти, які компетентності і як їх необхідно формувати, що має стати результатом навчання кожного уроку. Тому пропонуємо таблицю «Формування предметних компетентностей на уроках з курсу «Вступ до історії», де у вертикальному рядку подано перелік компетентностей, а в горизонтальному рядку – зміст самої компетентності. Ця таблиця допоможе планувати розвиток тих чи інших компетентностей, коригувати процес формування історичних умінь та набуття навичок.

Формування предметних компетентностей з курсу «Вступ до історії», 5 клас

Назва компетентності	Зміст компетентності
<i>Мовленнєва компетентність</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ коментувати текст підручника під час читання і складати запитання до нього; ▪ розповідати про історичну подію чи явище, історичних діячів на основі тексту підручника та використання матеріалу практичної

	<p>роботи;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ складати простий план тексту підручника, зокрема у формі запитань; ▪ складати запитання щодо перебігу історичної події; ▪ складати план розповіді про пам'ятку і розповідати за планом.
Логічна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пояснювати, що таке історія і що є предметом вивчення історії як науки; ▪ зіставляти окремі події з історії родини й рідного краю та України; ▪ співвідносити факти, події, імена з історичними явищами й процесами; ▪ пояснювати історичні поняття на основі тексту підручника та застосовувати їх під час виконання пізнавальних завдань; ▪ підбирати факти для доведення або спростування тверджень; ▪ виявляти елементарні причинно-наслідкові зв'язки; робити нескладні висновки.
Хронологічна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пояснювати, як відбувається відлік часу в історії; ▪ креслити лінію часу та позначати на ній запропоновані дати, співвідносити рік зі століттям; ▪ установлювати хронологічну тривалість і послідовність зазначених подій та явищ; ▪ співвідносити подію, історичне явище і століття; ▪ установлювати хронологічну послідовність створення зазначених пам'яток; ▪ визначати належність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох.
Просторова компетентність	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розрізняти умовні позначки на історичній карті, знаходить на карті територію України, її столицю; ▪ знаходити на карті території, пов'язані із зазначеними подіями та діяльністю людей; ▪ показувати на карті місцезнаходження пам'яток
Інформаційна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пояснювати, хто такі історики, що таке історичні джерела й які вони бувають; ▪ розповідати про діяльність українських істориків (два-три на вибір), історію сім'ї та родинне дерево; ▪ наводити приклади історичних пам'яток, писемних і речових джерел, слів, прислів'їв, казок про минуле, історичних назв своєї місцевості, з яких можна довідатися про давні часи; ▪ добирати інформацію про минуле з сімейних фотографій; ▪ розповідати про те, як історики довідуються про минулі часи на основі археологічних розкопок, писемних і речових джерел, монет і грошей, назв населених пунктів; ▪ отримувати інформацію, що міститься в історичних джерелах, робити найпростіші висновки та узагальнення; ▪ читати адаптований історичний текст, знаходити в ньому історичну інформацію; ▪ називати, розпізнавати та описувати пам'ятки на основі вивченого матеріалу і практичної роботи.
Аксіологічна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> ▪ висловлювати судження щодо важливості історичних знань та ролі громадян, історичної науки, музеїв, архівів у збереженні минулого, щодо вивчення історії свого народу і країни та ролі музеїв, архівів, історичної науки у збереженні пам'яті про

	<p>минуле;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ висловлювати власне ставлення до історичних подій, явищ і діячів, що пропонуються для вивчення, до пам'яток і необхідності їх збереження.
--	--

Отже, історична пропедевтика 5 класу націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна охарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, загалом пов'язані з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, адаптованою історичною картою та стрічкою часу. З роками навчання учнівські компетенції, що повинні бути сформованими в процесі шкільної історичної освіти, поступово ускладняться, але це завдання буде для наступних курсів історії та суспільствознавства.

Орієнтація на досягнення компетентностей задає принципово іншу логіку організації процесу навчання. Перед учителем, якщо він хоче в якості освітнього результату мати компетентність учнів, постає завдання не примушувати, а мотивувати їх до тієї чи іншої діяльності, формувати потребу у виконанні тих чи інших завдань, сприяти отриманню досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до знань і процесу їх отримання. Щоб ефективно реалізувати засади компетентнісного підходу до навчання на уроках історії в 5 класі, потрібно виробити систему завдань для формування та контролю предметних компетентностей на кожному уроці, різноманітні за формою, змістом та складністю.

Процес набуття предметних компетентностей з історії п'ятикласниками має свої особливості. Одні з них вдосконалюються на основі вже набутих, а інші лише починають формуватися [6, с.9].

Ще в початковій школі учні оволоділи вміннями та навичками в усіх видах мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо), що складає основу **мовленнєвої компетентності**. Вони вміють читати і переказувати текст. Але у 5 класі учень повинен навчитися читати не звичайний текст, а історичний.

Оскільки основна форма роботи на уроках історії – читання, варто використовувати всі його види: вибіркоче читання тексту за конкретним завданням, коментоване, читання в парах, читання ланцюжком усім класом, читання за ролями тощо.

Працюючи з текстом, учні можуть шукати відповіді на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх, формулювати запитання (репродуктивного характеру) за матеріалами навчального тексту; усно переказувати текст; письмово відтворювати частину тексту та ін. [13, с.15-17]. Урізноманітнити форми роботи щодо формування мовленнєвої компетентності допоможуть дидактичні ігри, які пропонує Д.Десятов : «З вуст в уста», « Три речення», « Дерево пізнання» [8, с.25-27].

Якщо детально розглядати **логічну компетентність**, то слід зауважити, що вона має ряд особливостей стосовно інших предметно-історичних компетентностей. По-перше, вона має тісний зв'язок з міжпредметною логічною компетентністю, яка формується в п'ятикласників майже на всіх шкільних заняттях протягом навчання. По-друге, елементи логічної компетентності (аналіз, синтез, виділення головного, узагальнення, формулювання висновків) наявні у всіх інших предметно-історичних компетентностях. По-третє, формування логічного мислення в 5 класі продовжується ще з початкової школи. Досвід показує, що слідувачі прийоми активізують мисленнєво-логічну діяльність, наприклад:

- *прийом переплутаних логічних ланцюжків*, що ефективно використовується як при перевірці знань, так і при вивченні нового матеріалу. Пропонується учням записані на дошці або картках 5-6 подій (дати, події, історичні особистості). Учням потрібно відновити порядок, пояснити його;
- *гра в «запитання – відповідь»* (питання задаються одне одному по ланцюжку). Щоб задати питання, потрібно володіти матеріалом, вмінням чітко і зрозуміло формулювати свою думку, відповідати логічно;

- *самостійне складання перевірочних тестів* із однією правильною відповіддю з вивченої теми;
- *використання наданих учителем слів* для складання розповіді;
- *прийом «чистої дошки»* (основні дати і визначення заздалегідь пишуться на дошці, а потім в процесі їх розкриття витираються; клас наочно відчуває продуктивність своєї роботи);
- *вправа «Снігова куля»* (бере участь весь клас або група учнів, перший учень називає відомий йому термін з поданої теми, другий повторює і говорить свій термін, третій називає вже 3 терміни і т.д.);
- *вправи «Реставрація», «Знайди помилку», «Так – Ні»* (редагування тексту з помилками, розпізнавання істинних та хибних тверджень, доведення або спростування тверджень);
- *відновлення ланцюжка подій* (один учень починає розповідь, другий продовжує, встановлення зв'язку між поняттями та ін.);
- *вправа «Виключи зайве»*, де використовуються навички знаходження родової ознаки понять.

У 5 класі при вивченні курсу «Вступ до історії» передбачається формування **хронологічної компетентності**, тобто початкових уявлень та елементарних знань про історичний час. Формування даної компетентності є специфічним тому, що для інших предметів її не передбачено.

Основні етапи формування хронологічних уявлень учнів 5 класу:

1. Співвіднесення року зі століттями, однієї події з іншою.
2. Встановлення послідовності та тривалості подій.
3. Запам'ятовування дат та назв подій.
4. Формування конкретних образів історичних епох та історично – часових уявлень [5, с.5].

Необхідними умовами роботи з історичними датами в 5 класі є:

- активізація уяви учнів шляхом надання матеріалу, що вивчається, яскравої, незвичної форми;
- регулярне повторення (із свідомим підключенням зорової пам'яті);

- постійне пригадування матеріалу;
- визначення внутрішніх зв'язків матеріалу (змістовних, структурних, асоціативних);
- використання асоціації (повторення дат і образів).

За спостереженнями психологів, підтвердженими практикою, сприйняття часу – найважче завдання для дітей цієї вікової категорії, оскільки їхній власний життєвий досвід непорівнянно малий відносно багатовікової історії людства. На цій підставі роботу над хронологічними уявленнями слід починати з емоційно-видовищної презентації основних властивостей часу. Так, для підведення учнів до розуміння лічби часу в історії вчитель організовує бесіду за запитаннями: *Скільки минуло часу, відколи продзвенів дзвінок на цей урок? Скільки минуло часу відтоді, як ви прокинулися сьогодні? Скільки минуло часу від попереднього уроку історії?* Із бесіди учні роблять висновок про відомі їм одиниці вимірювання часу: секунди, хвилини, години, дні, роки [4, с.18].

Можна виділити кілька основних типів завдань на формування хронологічної компетентності у 5 класі:

- ✍ завдання на співвіднесення років зі століттями чи тисячоліттями та на зворотню відповідність – століть (тисячоліть) з роками. Наприклад

- 1) Володимир Великий охрестив Русь у 988 році. У якому столітті це відбулося?
 А) VIII ст. Б) IX ст. В) X ст. Г) XI ст.
- 2) Битва на Калці відбулася в 1223 р. Назвіть тисячоліття:
 А) I тис. до н.е. Б) I тис. В) II тис. Г) III тис.

- ✍ розв'язування хронологічних задач:

- 1) задачі на встановлення віддаленості події від сьогодення, наприклад *Скільки років тому відбулася подія, якщо відома її дата?*

У 1648 році відбулась битва під Корсунем. Скільки років минуло з того часу?

- 2) Задачі на встановлення віддаленості однієї події від іншої. Наприклад, *Скільки років розділяє події? або На скільки років одна подія відбулася раніше (пізніше) від іншої?*

Алфавітне письмо винайшли фінікійці близько 1000 р. до н. е. Апостол був надрукований у Львові Іваном Федоровичем у 1574 році. У якому столітті відбулася ці події? Скільки років розділяє ці події?

- 3) Задачі на встановлення дати події за її віддаленістю від сьогодення. Наприклад, *У якому році відбулася подія, якщо відомо, що від сьогодення її відділяє 22 роки?*
- 4) Задачі на встановлення дати події за її віддаленістю від іншої події. *У якому році відбулася подія, якщо відомо, що це сталося після вказаної події через певну кількість років?*

Лаврентіївський літопис, один із найдвніших рукописів давніх часів, був складений у 1377 році. Проте Остромирове Євангеліє – одна із найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства, датована значно ранішим періодом. Її написання було раніше літопису на 321 (322) роки? Назвіть роки і у якому столітті було написане Остромирове Євангеліє.

- складання учнями елементарних хронологічних задач;
- робота над дидактичними іграми, наприклад «Хронологічне лото» (встановлення відповідності між датами та подіями, між історичними постатям та віхами їх життя, історичними пам'ятками та певним періодом тощо);
- завдання на встановлення хронологічної послідовності 2-3 подій.;
- складання простої хронологічної таблиці, за зразком

Дата	Подія

У 5 класі розпочинається формування **просторової компетентності**, що передбачає ознайомлення з історичною картою та формування елементарних практичних навичок роботи з нею.

Етапи формування початкових умінь та навичок роботи з картою в 5 класі.

1. Навичка *«вибирати карту за назвою»* («знайомитися з назвою карти») є найпростішою, яка передбачає ознайомлення учнів з видами карт
 - **загальні** (відображають історичні події у країні або групі країн, їх розташування, стан у певний момент історичного розвитку;
 - **оглядові** (відображають низку послідовних моментів у розвитку матеріалу, що вивчається, наприклад, усі територіальні зміни за тривалий період часу);
 - **тематичні** (присвячені окремим подіям або аспектам історичного процесу).
2. Навичка *«ознайомлення з легендою карти»*. Для засвоєння історичних умовних знаків в учнів повинна бути сформована на рівні автоматизму потреба обов'язкового ознайомлення з легендою будь-якої історичної карти. Для цього підходить гра «Лото». Для неї вчитель готує дві групи карток: першу – малюнок, що відображає подію, битву, похід тощо; другу – умовні означки, якими вони позначають на картах. Завдання учнів полягає в тому, щоб поєднати їх за схемою: «малюнок – умовний знак».
3. Вміння визначати *«масштаб карти»* (знати, скільки кілометрів на місцевості зображено в 1 сантиметрі карти).
4. Вміння *«визначати географічне положення (локалізація)»*. Його суть зводиться до того, що учень повинен, дотримуючись правил роботи із настінною картою, показати на карті вказані історико-

географічні об'єкти, які називає учитель (передбачені програмою для даної теми):

- а) відносно відомих географічних об'єктів із словесним описом або без нього;
- б) показ меж об'єктів;
- в) орієнтація по сторонам світу;
- г) знаходити один і той самий об'єкт на різномасштабних картах;
- д) знати правила показу об'єктів на карті.

Робота з картою ведеться систематично як у процесі вивчення нового матеріалу, так і в ході подальшого удосконалення і застосування набутих знань, умінь та навичок. Під керівництвом учителя школярі опановують різні способи роботи з історичною картою. Поступово зростають вимоги до самостійності учнів у роботі з картами у зв'язку із загальним зростанням їхньої самостійності у навчанні [17, с.26-32].

Можна виділити кілька основних типів завдань при роботі з картами, які пропонує Ю. Малієнко [10, с.4-9]:

I. Універсальні картографічні завдання.

За рівнем складності їх традиційно поділяють на репродуктивні, перетворювальні та творчі.

Репродуктивні завдання (завдання на локалізацію) – повторення й показ за вчителем історично-географічних об'єктів : кордонів держав, подій і процесів, напрямків походів, робота з легендою карти.

Перетворювальні завдання – самостійний пошук на карті історико-географічних об'єктів, пошук за їх словесним описом, первинні вміння аналізувати карту.

Творчі завдання – опис реальних і можливих подорожей, опис місце розташування об'єктів.

II. Тестові завдання за картою.

- 1.Завдання на вибір одного з кількох варіантів відповіді.
- 2.Завдання на встановлення відповідностей.

III. Картографічний диктант, який є комплексним завданням на одночасну перевірку картографічних знань і умінь школярів та діагностику розвитку в них просторових уявлень, образної та змістової пам'яті, логічних здібностей. Наприклад, на чистому аркуші паперу намалюйте контури України, позначте на малюнку найвідоміші пам'ятники архітектури і культури, які вчитель буде зачитувати.

Варто наголосити, що при формуванні **інформаційної компетентності** роботу з документами запроваджено в 5 класі лише з метою ознайомлення учнів з тим, звідки та як учені-історики довідуються про події, як вивчають факти та явища. Передбачається ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів: текстовими, візуальними, речовими, включаючи пам'ятки, що формують навколишнє історичне середовище (колекції музеїв, архівів, пам'яток культури та архітектури).

Документальне джерело, запропоноване п'ятикласникам, має бути простим, лаконічним та зрозумілим. Спочатку учні повинні знати, що означає аналізувати документ, а вже потім учитися як зрозуміти його суть, значення, які існують етапи роботи з текстом тощо. Допоможе у цій роботі різноманітні пам'ятки:

Як працювати з текстом історичного джерела

1. Прочитайте документ.
2. Чи відомо, хто автор документа?
3. Про яку історичну подію або історичну постать розповідає документ?
4. Чи відома нам дата написання документа?
5. Визначте в тексті джерела:
 - Про що дізнались?
 - Що, на вашу думку, найголовніше в тексті?
6. Складіть запитання до тексту історичного джерела, починаючи їх словами «чому», «навіщо», «як».

7. Зробіть висновки про цінність історичного джерела.

Як працювати з візуальним джерелом

1. Роздивися уважно усе, що зображено.
2. Перелічи людей / персонажів, зображені у джерелі.
3. Перелічи зображені предмети.
4. Які кольори використано?
5. Добери заголовок.

[9, с.8].

Для формування **аксіологічної компетентності** в п'ятикласників необхідно виробити вміння висловлювати ставлення до подій та постатей, ознайомивши з пам'ятками:

Як складати історичний портрет

1. У якій країні жив і ким був історичний діяч.
2. Опишіть його зовнішність за портретним зображенням.
3. Які особисті якості властиві історичному діячеві?
4. Яким був результат його діяльності?
5. Висловіть своє ставлення до історичного діяча.

Як правильно висловлювати своє ставлення до подій та постатей

1. Ставлення може бути позитивним (ти схвалюєш, тобі подобається) чи негативним (ти засуджуєш, тобі не подобається).
2. Висловлення свого ставлення, як правило починають зі слів: «*На мою думку...*», «*Я вважаю, що...*».
3. Після цього треба пояснити, чому ти думаєш саме так, тобто навести докази. Докази можна відшукати в тексті. Це буде правильно й переконливо. Їх може бути декілька. Тут доречними будуть слова : *я так думаю, тому що, по-перше, по-друге і так далі* [1, с.70].

Із метою набуття школярами історичної компетентності учнів окремою структурною складовою програми вже з 5 класу вперше стають спеціальні уроки – **практичні заняття**, метою яких є показати не лише можливості різноманітних історичних джерел у формуванні історичного знання, а й наближення історії як науки до учнів, її локального виміру, вироблення відповідального ставлення до минулого та різних форм його збереження. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів.

При проведенні кожного практичного заняття вчитель повинен:

- ☞ чітко усвідомлювати мету теми, що розглядатиметься на уроці;
- ☞ визначити обсяг матеріалу, який підлягає засвоєнню;
- ☞ продумати доцільність застосування форм і методів;
- ☞ визначити уміння і навички, які потрібно сформувати в учнів протягом заняття;
- ☞ проаналізувати рівень засвоєння і вчасно зробити корекцію застосування знань на практиці.

Враховуючи психо-фізіологічні особливості розвитку учнів 5-го класу слід звернути увагу на активізуючі форми проведення занять на основі залучення широкого спектру історичних джерел (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями). Вчитель сам підбирає їх або пропонує учням підготувати їх. Деякі з рекомендованих практичних занять можуть бути проведені у формі екскурсій до музеїв, архівів, історичних пам'яток.

Кожне із пропонованих практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями теми. Завдання вчителя під час практичного заняття полягає в організації навчального процесу таким чином, щоб учень самостійно працював (індивідуально або в групі) над розв'язанням пізнавальних задач. Вчитель

виконує роль консультанта у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу. На початку заняття доцільно актуалізувати опорні знання учнів з теми, що підготує учнів до виконання завдань.

Структура практичного заняття передбачає такі етапи:

1-й етап – організаційний (повідомлення теми заняття, його задачі, умови та способи проведення, форми роботи учнів).

2-й етап – розв’язання практичних задач.

3-й етап – обговорення готових рішень.

4-й етап – підведення підсумків (учитель разом з учнями оцінює результативність заняття, досягнення учнів) [14, с.252].

Отже, з’ясувавши сутність та окресливши основні особливості формування предметно-історичних компетентностей учнів під час вивчення курсу «Вступ до історії» в 5 класі, зазначимо, що ефективна реалізація компетентнісного підходу потребує чіткого визначення переліку компетентностей, а також адекватно організованого процесу навчання (форм, методів, прийомів, засобів, системи оцінювання). Виконання цих та інших функцій, формування готовності вчителя до роботи в умовах запровадження нового Державного стандарту – ці та інші завдання стоять наразі перед учительською спільнотою.

Авторський колектив

Практичне заняття 1.

ПРО ЩО МОЖНА ДОВІДАТИСЯ З СІМЕЙНОГО ФОТОАЛЬБОМУ. РОДИННЕ ДЕРЕВО

На уроці учні мають навчитися:

- пояснювати та застосовувати у власних висловлюваннях поняття «сімейна фотографія», «родинне дерево»;
- розповідати про історію своєї сім'ї, добирати інформацію про минуле із сімейних фотографій;
- укладати своє родинне дерево;
- висловлювати міркування про значення сімейних фотографій для збереження пам'яті про минуле.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Коментарі до етапів уроку

Випереджувальне завдання:

- 1) підготувати добірки фотопортретів та сюжетних фотографій найближчих родичів учня (якщо на уроці здійснюватиметься розрізання, наклеювання портретів на родинне дерево, варто зробити копії зображень);
- 2) підготувати сюжетні фотографії із сімейних фотоальбомів, де б зображувалися події із життя родини (відпочинок, подорож, день народження, відвідування музею тощо).

Підготовчо-мотиваційний етап (5 – 10 хв.)

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку.

У вступній бесіді учитель може поговорити з учнями про сім'ю, її місце у житті кожної людини. Привести приклад українських знаменитих сімей.

Робота над понятійним апаратом:

Сім'я – це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, родинні зв'язки, різноманітні відносини між її членами, які живуть разом і спільно ведуть господарство.

Родина – соціальна група, яка складається з людей, поєднаних родинними зв'язками. Часто ототожнюється із поняттям «сім'я». Родина може об'єднувати кілька сімей кровних родичів, наприклад сім'ї рідних братів, сестер та ін.

Родинне дерево (генеалогічне) – схематичний родовід певної сім'ї чи родини.

Основний етап (25 – 30 хв.)

Учитель повідомляє тему уроку, обговорює з учнями, використовуючи рубрику з підручника «На уроці навчитесь», навчальні завдання та очікувані результати уроку. Учитель доповнює перелік, відповідно до визначеної ним мети уроку.

Опрацювання нового навчального матеріалу.

Варіант 1. Родинне дерево. Якщо учитель визначить більше уваги на уроці приділити роботі над створенням родинного дерева для кожного учня, пропонуємо вам звернутися до інформаційного матеріалу «В.Островський Практичні заняття з історії пропедевтики: до підручника «Історія України». 5 клас. В.Власова» // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – №6. – С.21-31.

Варіант 2. Про що можна дізнатися з сімейного альбому?

Методичні прийоми: Розповідь учителя. Робота з фотографією як візуальним джерелом. Опрацювання родинних фотографій. Взаємонавчання в парах, групах, колі. Бесіда.

Алгоритм організації діяльності учителя. Учитель демонструє учням різні види сімейних альбомів.

Далі учитель вчить як працювати із фотографією. Ось приблизний алгоритм роботи:

- Опишіть, що ви бачите на фотографії. Будь ласка, приділіть достатньо часу такого опису – навіть найдрібніша деталь може мати велике значення.
- Які об'єкти відображені на фотографії? Які з них, на вашу думку, автор хотів виділити? Чому?
- Що роблять люди, представлені на фотографії?
- Зверніть особливу увагу, якщо люди, зображені на фото, спеціально приймають позу. Подумайте, чому саме в цьому місці і саме в цей час з'явилася людина з фотоапаратом?
- Чи міститься у фотографії текстова інформація: плакати, реклама, підписи?
- Якщо час знімка невідомо, постарайтеся всіма можливими способами з'ясувати можливий час його появи.
- Завжди беріть до уваги, як фотографія пов'язана з іншими джерелами інформації (текстами, статистичними відомостями, мультиплікацією і т.д.), і постарайтеся сформулювати загальну ідею.
- Якщо різні джерела один одному суперечать, постарайтеся розібратися, чому так відбувається. Яку нову інформацію можна витягти з протиріччя джерел? Який з них здається вам найбільш достовірним і чому?
- Яку максимальну інформацію можна отримати, розглядаючи фотографію? На які питання фотографія не може відповісти? Яка інформація відсутня?

Джерело доступу: How to work with photos? //

<http://www.forumhistoriae.sk/euroclio/methodology.html>

Якщо учитель не має можливості підготувати фотографію для прикладу, то можна скористатися підручником, розглянути фотографію родини Косачів-

Драгоманових, поміщену на початку параграфу (підручник В.Власова) і відповідати колективно на запитання до світлина.

Крім цього, учитель може навчити учнів характеризувати фотографію за її соціальним значенням: сімейна, портретна, художня, пейзажна, рекламна тощо.

На допомогу учителю!

Фотографія (від грецьких фото – світло, граф – малюю, пишу) – малювання світлом, світлопис – була відкрита не відразу і не однією людиною. У цей винахід вкладено працю вчених багатьох поколінь різних країн світу.

Люди давно прагнули знайти спосіб отримання зображень, який не вимагав би довгої і виснажливої праці художника.

Своїй появі фотографія має завдячувати такій науці як хімія. Молодий російський хімік-аматор, згодом відомий державний діяч і дипломат А. П. Бестужев-Рюмін (1693-1766), займаючись в 1725 році складанням рідких лікувальних сумішей, виявив, що під впливом сонячного світла розчини солей заліза змінюють колір. Через два роки німецький анатом і хірург І. Г. Шульце (1687-1744) також представив докази чутливості до світла солей бромю.

Цілеспрямовану роботу з хімічного закріплення світлового зображення винахідники різних країн почали тільки в першій третині ХІХ століття. Найкращих результатів домоглися тепер відомі всьому світу французи Жозеф Ньєпс Нісефор (1765-1833), Луї-Жак Манде Дагер (1787-1851) і англієць Вільям Генрі Фокс Тальбот (1800- 877). Їх прийнято вважати винахідниками фотографії.

Хоча спроби отримання фотографічного зображення проводилися ще в 17 столітті, роком винаходу фотографії вважається 1839, коли в Парижі з'явилася так звана дагеротипія. На основі своїх власних досліджень і дослідів Нісефора Ньєпса, французькому винахіднику Луї Дагеру вдалося сфотографувати людину і отримати стійкий фотовідтиск.

Виконавши це завдання, п'ятикласники об'єднуються в пари, мінігрупи і обговорюють принесені з дому сюжетні фотографії найближчих родичів (якщо така робота у силу різних обставин є недоцільною, учитель може запропонувати учням для роботи фотографії із життя класу, школи).

Робота в групах закінчується виступами доповідачів (у парах – за бажанням). Опрацювання навчального матеріалу завершує узагальнювальна бесіда за запитанням «Про що можна дізнатися з сімейного альбому?».

Завершальний етап (5 – 10 хв.)

Підбиття підсумків уроку. Учитель пропонує п'ятикласникам висловити власні міркування про значення сімейних фотографій для збереження пам'яті про минуле.

Дидактичні матеріали для роботи на уроці

Приведіть у відповідність поняття та їх визначення:

А) генеологія	1. Самостійна історична наука, яка вивчає побут, матеріальну культуру людей минулих епох за археологічними знахідками.
Б) археологія	2. Наука про печатки і штемпелі.
В) нумізматика	3. Наука, що вивчає старовинні монети та медалі.
Г) сфрагістика	4. Родознавство, допоміжна історична дисципліна, що вивчає: 1) історію родів; 2) родословну якоїсь людини.

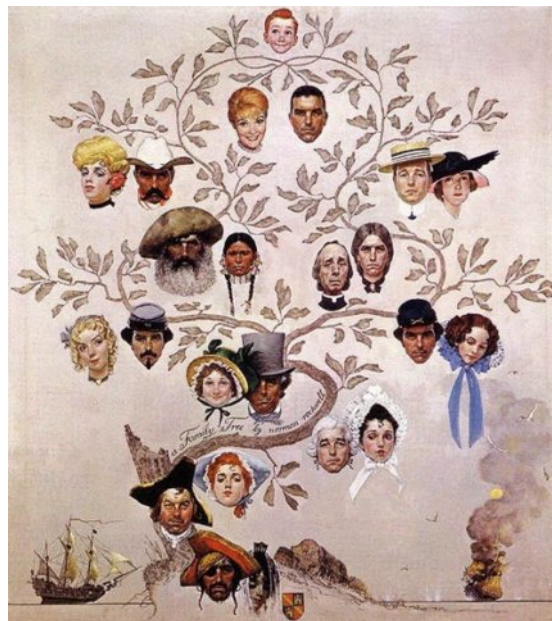
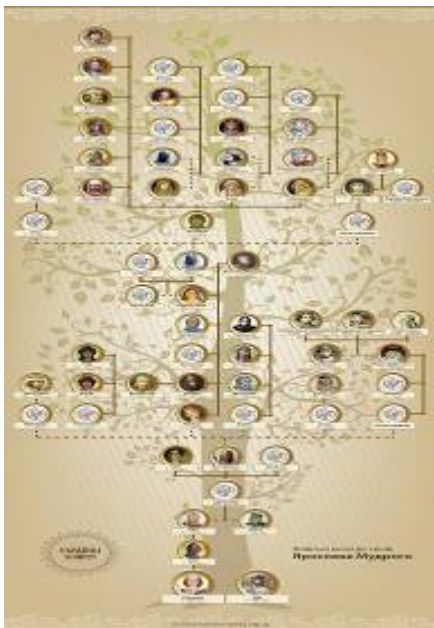
Яке поняття ширше: сім'я чи родина? Порівняйте:

Спільне	Відмінне
Група близьких родичів	Сім'я – це родичі, які проживають разом. Родина – це родичі, які проживають окремо.

Поміркуйте, як ви розумієте вислів:

- 👉 «Сім'я – це маленька країна» *Конфуцій*.
- 👉 «Сім'я починається з дітей» *А.І. Герцен*.
- 👉 «Сім'я – це кристал суспільства» *В.Гюго*.
- 👉 «Дитина – дзеркало сім'ї. Як у краплі води віддзеркалюється сонце, так і в дітях – моральна чистота батька і матері» *В.О. Сухомлинський*.
- 👉 Дерево тримається корінням, а людина – сім'єю. *Народна мудрість*.

Ознайомлення з видами оформлення генеалогічних дерев

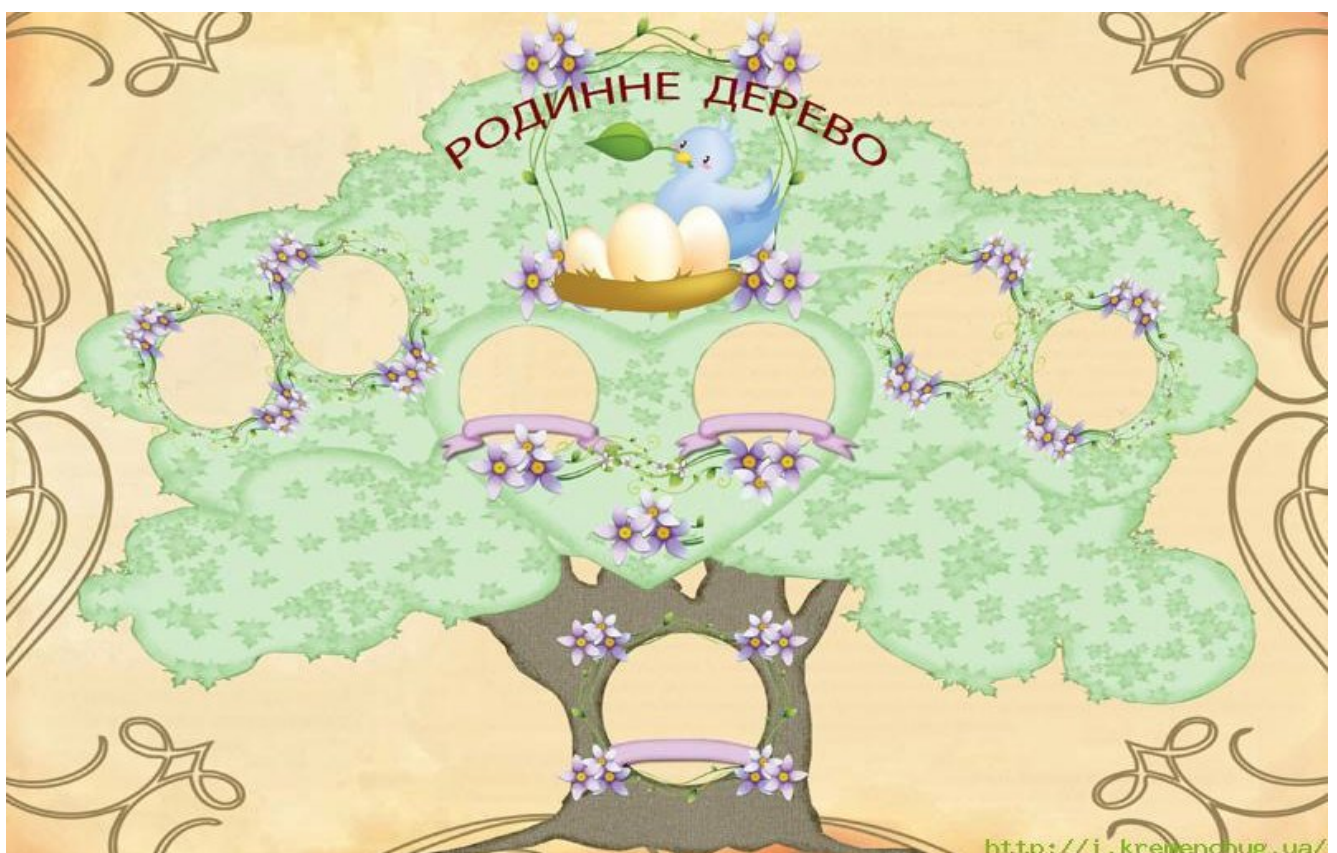
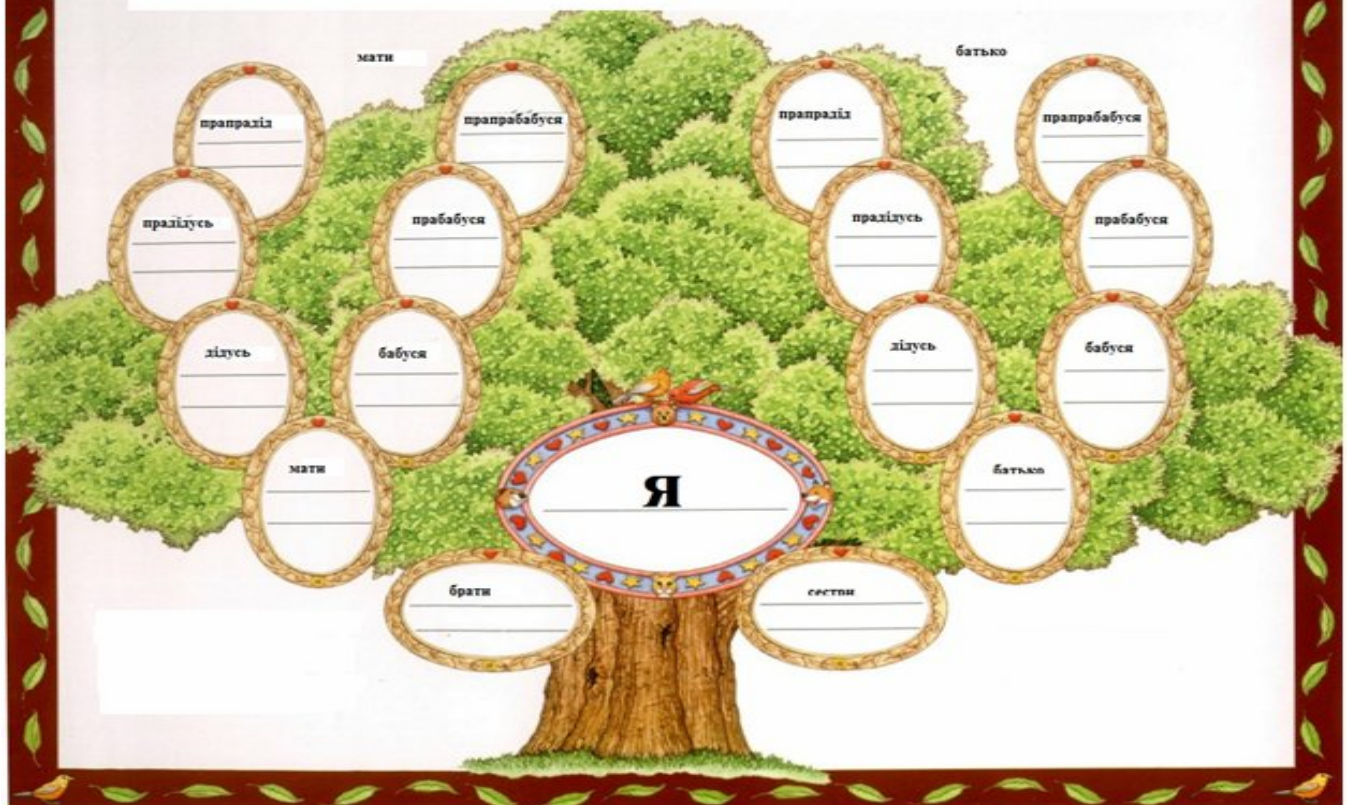

« Як зробити родовідне дерево»

1. Починати побудову родоводу потрібно зі збору точних відомостей. І в першу чергу слід опитати всіх живих родичів старшого покоління: батьків, дідусів, бабусь, тіточок і дядечків. Особливу увагу в їхніх розповідях слід звертати на повні імена предків, відомі дати народження, смерті, а так само найбільш значних життєвих подій. Якщо у ваших родичів збереглися які-небудь сімейні архіви (листи, щоденники, фотографії), їх теж слід долучити.
2. Важливо враховувати, що у літніх людей часто є проблеми з пам'яттю, тому всі розказані ними відомості бажано підкріплювати документально.
3. Всі отримані відомості краще всього відразу ж записувати в зошит або збирати в папку. По-перше, це допоможе краще запам'ятати сімейну історію, по-друге, так простіше упорядкувати отриману інформацію.
4. Зібрані відомості вже в процесі роботи можна починати оформляти у вигляді родовідного дерева.

Користуючись поданими шаблонами (на вибір) побудуйте та представте генеалогічне дерево своєї сім'ї.

ГЕНЕАЛОГІЧНЕ ДЕРЕВО МОЄЇ СІМ'Ї

Як презентувати сімейні фото?

1. Запитайте рідних, які фотографії з сімейних альбомів для них особливо дорогі?
2. Попросіть прокоментувати те, що зображено на фото.
3. Отримайте інформацію про тих, хто зображений на фото.
4. Якщо на фото знято якусь подію, розпитайте про неї.
5. Попросіть рідних поділитися спогадами про ті часи, коли було зроблено фото?
6. Запишіть почуте.
7. Відберіть фотографії для презентації.

Щоб презентація була успішною, потрібно пам'ятати:

- Презентація повинна тривати в межах 3 – 5 хв.
- Під час розповіді потрібно коментувати та показувати фото.
- Розповідайте від себе, вживайте вирази: «Мені стало відомо...», «Мені подобається...», «Я вважаю, що...».
- Підготуйтеся до можливих запитань, на які доведеться давати короткі та вичерпні відповіді.
- Розповідайте щиро, щоб присутнім було цікаво.

Для прикладу, фотографія із сімейного архіву Михайла Сергійовича Грушевського.

*Михайло Грушевський у колі рідних. Поряд з ним дружина, брат і сестра.
Сидять племінники, дочка Катерина та матір. 1907 рік.*

Практичне заняття 2.

ЯКІ НАЗВИ В МОЄМУ РІДНОМУ МІСТІ (СЕЛІ) НАГАДУЮТЬ ПРО МИНУЛЕ

На уроці учні мають навчитися:

- розповідати про те, як історики довідуються про минулі часи на основі географічних, історичних та етнографічних назв;
- розповідати про походження назв рідних (найближчих) міст (селищ, сіл) і вулиць; назв рік, озер, ставків та урочищ рідного краю;
- наводити приклади назв рідної місцевості, за якими можна довідатися про минуле.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Коментарі до етапів уроку

Підготовчо-мотиваційний етап (5 – 10 хв.)

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку.

У вступній частині уроку учитель може провести гру «Моє ім'я», у якій кожний учень назве своє ім'я і що воно означає. Це дозволить згуртувати колектив і налаштувати на роботу.

У бесіді учитель пояснює учням, що так як і людина, кожний населений пункт, вулиця, урочище чи яр теж мають свою назву, «ім'я». Учні із власного досвіду можуть привести приклади назв населених пунктів і пояснити, що вони означають.

Основний етап (25 – 30 хв.)

Учитель повідомляє тему уроку, обговорює з учнями, використовуючи рубрику з підручника «На уроці навчитися», навчальні завдання та очікувані результати уроку. Учитель доповнює перелік, відповідно до визначеної ним мети уроку.

Опрацювання нового навчального матеріалу.

Робота над понятійним апаратом:

Вивченням власних імен займається спеціальна мовознавча дисципліна **ономастика** (від грецької – мистецтво давати імена).

Топоніміка (від грец. *τοπος* – місце і *ὄνομα* – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка розташована на стику трьох наук і використовує дані з трьох областей знань цих наук: географії, історії та лінгвістики.

На допомогу учителю!

Серед назв географічних об'єктів розрізняють такі, в основі яких лежать:

- а) *антропоніми* – власні назви людей (імена, прізвища, прізвиська): село Шевченкове, місто Львів;
- б) *топоніми* – власні географічні назви (назви територій, держав, населених пунктів, урочищ, місцевостей, гір, вод тощо): Європа, Дніпро, Крим;
- в) *космоніми* – назви космічних об'єктів: Чумацький Шлях, Велика Ведмедиця, село Зірка;
- г) *фітоніми* – назви рослин: В'язівка, Зелена Діброва, Калинівка;
- г) *зооніми* – назви тварин: Медведівка, Жаботин, Бобриця;
- д) *гідроніми* – назви водних об'єктів: Межиріч, Кам'яний Брід, Придніпровське.

Варіант 1. Робота із підручником. Якщо учитель не має можливості працювати із власними дидактичними матеріалами, пропонуємо вам звернутися до інформаційного матеріалу «В.Островський Практичні заняття з історії пропедевтики: до підручника «Історія України». 5 клас. В.Власова» // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – №6. – С.25-26 і працювати із навчальним матеріалом підручника.

Варіант 2. Про що розповідають назви рідного села (міста). Пропонуємо вам спільно скласти невеликий словник назв історико-географічних об'єктів рідного краю.

Така робота може супроводжуватися легендами, преказами із історії рідного краю. Запис може вестися кожним учнем у робочому зошиті, а може бути один, спільний на ватмані. Для емоційно-наочного фону можна використати фотографії місцевостей і доповнити словник зображеннями.

Для узагальнення і систематизації знань, формування умінь і навичок учитель може використати навчальну гру «Відповідності». Він називає умову, а учні підбирають приклади (наприклад, назвіть географічні об'єкти, назви яких походять від рослин – села *Бузівка, Березівка, Яблунівка*; імен людей – села *Антонівка, Костянтинівка, хутір Василюки та ін.*).

Завершальний етап (5 – 10 хв.)

Підбиття підсумків уроку. Учитель пропонує п'ятикласникам висловити власні міркування про значення географічних, історичних, етнографічних назв для досліджень про минуле.

Дидактичні матеріали для роботи на уроці

Із назви міста Черкаси

З метою вшанування подій минулого та пам'яті політичних, військових та культурних діячів люди на їх честь називають вулиці, парки, площі і т.д. Черкаси – місто в Центральній Україні, яке має велику історію, оскільки було в центрі всіх подій, що впливали на формування української державності. Походження топоніму Черкаси лишається нерозв'язаною і дотепер загадкою. Недарма популярний краєзнавець Знойко Олександр Павлович називав її «найцікавішою таємницею вітчизняної історії», яка здатна пролити світло не лише на заснування міста, а й витoki козаччини та формування українського народу як такого. Адже назва міста нап'язу пов'язана з етнонімом «черкаси». Однак майже всі дослідники шукають коріння назви черкаси в тюркських мовах. На сьогодні існують такі версії: найбільш проста, висунута й активно підтримувана вже віддавна російськими

та українськими істориками, про те, що українські Черкаси напряду походять від одного з етнонімів адигських народів – «черкеси»; доволі оригінальна версія тлумачення етноніму Черкаси, яку можливо підлаштувати під теорії заснування міста Черкаси в монгольській період – від осетинського зоетноніма «черкасоги» – «орли», що потім дало початок таким окремим етнонімами, як «черкаси» та «касоги». Також від тюркизмів виходить О. Знойко, стверджуючи, що назва «черкаси» походить від чири киши або чири кисі (в залежності від діалекту), що означає «люди сили» або «люди армії».

Орієнтовний приклад словника назв історико-географічних об'єктів рідного краю

 <p><i>Черкаси. Старо-Чигиринська ул. Tscherkassy.</i></p> <p><i>Вулиця Старочигиринська</i></p> <p><i>Бульвар Т.Г. Шевченка, м. Черкаси</i></p> 	<p>Вперше вулиця згадується в 1879 році як Старочигиринська. В 1911 році її було перейменовано на Олександрівську, а з 1923 року – Шевченка. 1989 року вулиці було надано статус бульвару. Названий на честь Тараса Григоровича Шевченка.</p>
<p><i>Вулиця Розкопна, м. Черкаси</i></p> 	<p>Вперше вулиця згадується 1884 року. Названа через розташування в цьому місці піщаних та глиняних розкопів. Вулиця вузька, починається в долині Дніпра від вулиці Гагаріна. Потім піднімається вгору до вулиці Байди Вишневецького, в яку впирається. В кінці праворуч розташований сквер Хмельницького.</p>

*Вулиця Київська,
м. Умань*

Вулиця названа на честь Києва, так як є транзитною вулицею в бік столиці.

*Парк 30-річчя Перемоги,
м. Черкаси*

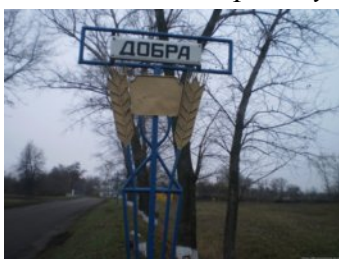
Засновано на честь 30-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні. Є окрасою міста, має чудовий ландшафтний дизайн та представлені зразки військової техніки: танк – Т-64 та літак СУ-7Б.

*Площа Соборна,
м. Черкаси*

Площа була утворена 1879 році. До 1945 року на площі стояв Свято-Миколаївський собор, збудований в 1864 році і зруйнований одразу після Другої світової війни. Собор був споруджений на кошти черкаського мецената М.Колодочки. Навколо собору розміщувались торгові ряди, складські приміщення та приватні будинки заможних міщан. Тричі на рік тут проводились ярмарки. До осені 2008 року на площі височів пам'ятник В.Леніну, потім його знесли. У квітні 2010 року площі повернено назву Соборної. Влітку 2011 року площа була повністю реконструйована, на ній встановлено 2 нових фонтани.

*Село Добра
Маньківського району*

Найбільш відома легенда розповідає, що назва села походить від води – добра, і поєднує між собою сусідні з Доброю села Подібну та Помийники. У Добрій вода була найкращою, у Подібній – подібною, а у Помийниках – самі розумієте. У свій час радянські партійні діячі не витримали такого неподобства і перейменували село Помийники на Вікторівку.

Робота з таблицею.

Наведіть приклади історичних назв своєї місцевості, з яких можна дізнатися про давні часи. Заповніть таблицю.

Історична назва місцевості	Про що вона розповідає

Назви міст і місцин у легендах

Серед назв міст і місцин є багато непрозорих, незрозумілих нам сьогодні, – просто звичних та й годі. Їх, ці назви, намагалися і намагаються нині пояснити, витлумачити для себе люди – так з’являються легенди й перекази.

м. Сміла

Колись Сміла була в руках у польських панів. Володіли нею Любомирські, Потоцькі й інші вельможі. Козаки невпинно вели з ними війну за місто. Важкі були битви. Багато разів брали вони Смілянський замок, і щоразу поляки відбирали його назад.

Козаки почали вже занепадати духом. Так ось до них у табір прийшла незнайома жінка-козачка. Молода, красива й відважна. Вона виступила із закликом продовжувати боротьбу з поневолювачами краю.

– Хіба ви лицарі, якщо не можете витурити якихось зайд, котрі вдерлися на землю, политу кров’ю і потом, засіяну кістками наших славних предків.

Нехай ганьба впаде на голову малодушних! Смерть загарбникам!

І полум’яна українка кинулася на приступ фортеці. Козаки всі як один – за нею. Після короткої кривавої сутички замок був узятий, а польський гарнізон – знищений.

З тих пір і почали називати містечко Сміла на честь сміливої козачки, ім’я якої так і залишилося невідомим.

А ось і друга легенда.

Дівчина взялася перевести татаро-монгольське військо через Ірдинське болото, й завела його в таку твань, що всі втопилися. Разом з ними загинула й дівчина.

У іншій легенді йшлося про те, як безіменна смілива дівчина проводила козаків у стан ворога через довжелезну печеру, яка починалася на Юровій горі або така легенда... Молода козачка сміливо кинулася на приступ фортеці, козаки – за нею. Битва була жорстокою. Польський гарнізон було знищено. Але й дівчина загинула. На її честь місто почали називати Смілою.

м. Золотоноша

Лежить це невеличке місто на річці Золотоношці, від найменування якої, гадають, і пішла назва міста. Але чому річка дістала таке ім'я?

І тут приходять на допомогу легенди.

У одній розповідається, що на дні річки лежать татарські човни, повні золота, яке часом виблискує в погожу сонячну днину або ще краще – місячної ночі.

У іншій легенді розповідається, що Золотоноша була місцем, куди зносилися податки польському магнатові Вишневецькому, а що брав він ці податки лише золотом, то от вам і «золото-ноша».

А найвірогідніше річку так назвали за дно, вкрите піщаними наносами, в яких окремі піщинки виблискують, мов щире золото. Як усе просто і прозаїчно: річка дістала назву за властивостями дна, місто – за назвою річки.

Богданова гора

Високу Чигиринську гору люди назвали Богдановою горою. Вона стоїть посередині Чигирини, ніби великий насипаний курган.

Це чудодійне творіння природи виникло, ніби по замислу людини, на догоду оборонцям рідної землі. З цієї гори добре видно віддалені села, гори і низи Тясмина, далекі Придніпровські рівнини і ліси. В старовину на горі була неприступна фортеця. Багато непроханих гостей-чужоземців поламали свої списи і ребра об цю гору-фортецю.

...Одного разу Богдан Хмельницький був обложений стотисячним ворожим військом на Чигиринській горі. Козаки хоробро боронилися, але не стало води і життя людей поставлено під загрозу.

Ворог вирішив узяти військо Хмельницького взмором. На високій горі в козаків Богдана були великі запаси їжі, а води не було. Спершу почала гинути худоба, а потім і люди... І ось тут-то і прийшла на допомогу своїм синам рідна земля-матінка. Раптом на горі між кам'яними скалами забурлила свіжа джерельна вода нестримним потоком. Старі люди догадувалися, що нібито вода пішла на гору з Тясмина тими підземними ходами, якими колись Хмельницький водив коні напувати до річки.

Це джерело врятувало козаків від смерті. Набравшись нових сил, Б.Хмельницький розгромив вороже військо. Козаки боронили свою землю, свій рідний дім, тому, їм, як кажуть, і стіни допомагали.

Із того часу це джерело продовжує існувати і невпинно, зимою і літом, тихо дзвенить непомітним срібним струмочком.

Тясмиці Жашківських печер

У одній з найдавніших легенд, що переходить із вуст в уста вже сотні років, говориться про рукотворні печери під Жашковим. Це одна із чорних сторінок минувшини. Тисячолітня історія українського народу була сповнена захисними боями від завойовників, що сунули з усіх боків, мов чорні хмари.

На захист своїх земель і самого життя не вистачало природних перешкод, а тому наші предки змушені були освоювати високе мистецтво оборонного будівництва. Це були, насамперед, фортеці і муровані замки, спостережні вежі та інші фортифікаційні споруди або й просто печери схованки.

У одній з легенд говориться, що наявні в Жашкові підземні ходи є складовою частиною оборонно-фортифікаційних споруд, створених за часів Володимира Великого і які захищали Київську Русь від нападів кочових орд, зокрема, половців із півдня. Заселив Володимир Великий ці землі доброзичливими берендеями. Свідком тих часів є урочище при виїзді із Жашкова на Бузівку і яке місцеві жителі називали Троянами, тобто місце старовинних валів.

Є також свідчення (поки що науково не підтверджені), що були підземні ходи від Жашкова до Сорочотяги, Конели і навіть до Умані. Подібні ходи

згідно легенд зв'язували також Жашків із Ставищами (колишнє велике місто Любомир).

Легенди Черкаського краю // Джерело доступу:

<http://chobd.ck.ua/index.php/2010-10-13-07-52-12/73-2010-10-13-07-54-25>

Практичне заняття 3.

ПРО ЩО І ПРО КОГО РОЗПОВІДАЄ ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ

На уроці учні мають навчитися:

- розповідати про визначні події та відомих діячів історії рідного краю;
- добирати інформацію про визначні події та відомих діячів історії рідного краю;
- наводити приклади увічнення пам'яті про визначні історичні події та відомих діячів рідного краю в пам'ятниках, пам'ятних дошках, знаках тощо;
- висловлювати особисте ставлення до найвідоміших подій та видатних діячів історії рідного краю.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Коментарі до етапів уроку

Варіант 1. Для ознайомлення з подіями та постатями історії рідного краю можна організувати екскурсію до місцевого краєзнавчого (історичного) музею (чи шкільної музейної кімнати – за наявності). Навчальна екскурсія проводиться відповідно до методичних рекомендацій до такого виду занять (пропонуємо вам звернутися до інформаційного матеріалу «В.Островський Практичні заняття з історії пропедевтики: до підручника «Історія України». 5 клас. В.Власова» // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – №6. – С.27-28).

Варіант 2. Учитель пропонує учням опрацювати додаткові джерела, підготовлені до уроку і виконати завдання. Учні над цією роботою можуть працювати як колективно, так і індивідуально.

Підготовчо-мотиваційний етап (5 – 10 хв.)

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку.

У вступній бесіді учитель зазначає, що кожна земля має щось своє, особливе. Наприклад, єгиптяни гордяться пірамідами – гробницями їх царів-фараонів, французи – статною Єйфелевою вежею, візитною карткою Санкт-Петербургу є розвідні мости і білі ночі. Чудеса можуть бути природними, а можуть бути і рукотворними.

Учням можна запропонувати скласти ланцюжок пам'яток рідного краю: природних і створених людиною. Якщо потрібно об'єднати клас, це завдання можна виконати у командах, перемагає та, яка склала більший і детальніший перелік.

Окрім цього, варто наголосити, що не тільки пам'ятками славиться земля. Вона багата своїми людьми. Черкащина – земля Великого Тараса і сотень людей, які мають визнання навіть далеко за кордоном. Також учні можуть називати імена людей, співвітчизників, і коротко, чим вони відомі.

Робота над понятійним апаратом:

Національний герой – це людина, яка принаймні раз вчинила щось видатне, велике, й уславилася, якщо не серед сучасників, то в наступних поколіннях. У кожної нації є свої герої.

Пам'ятник – у вузькому сенсі слова – споруда, призначена для увічнення людей, подій, об'єктів, іноді тварин, а також літературних і кінематографічних персонажів. Найчастіше ніякої іншої функції, крім меморіальної, пам'ятник не несе. Найбільш поширені види пам'ятників – скульптурна група, статуя, бюст, плита з рельєфом або написом, тріумфальна арка, колона, обеліск і т. д.

Основний етап (25 – 30 хв.)

Учитель повідомляє тему уроку, обговорює з учнями, використовуючи рубрику з підручника «На уроці навчитися», навчальні завдання та очікувані

результати уроку. Учитель доповнює перелік, відповідно до визначеної ним мети уроку.

Опрацювання нового навчального матеріалу.

Дидактичні матеріали для роботи на уроці

Робота в групах з історичними джерелами, пов'язаними з основними періодами історії рідного краю від найдавніших часів до ХХ ст.

І. Наш край у далекому минулому.

1. Опрацюйте джерело та дайте відповіді на запитання.

Малюнки-реконструкції Майданецького трипільського поселення на Черкащині в III тис. до н.е.

Малюнок-реконструкція Межиріцької стоянки на Черкащині в 13 тис. до н.е.

1. Що зображено на малюнку?
2. Де знайдено поселення?
3. Визначте час, коли жили в них люди?

4. Як споруджували житло люди давніх цивілізацій? З яких матеріалів?
5. Про які заняття праці мешканців можна говорити, дивлячись на малюнки?

2. Опрацюйте джерело та дайте відповіді на запитання.

Мотронинське городище

На території Мотронинського городища (Чигиринський район, Черкаська область) виявлено велику кількість ям-зерносховищ глибиною 2-3 метри, де зберігали зерно в снопах. Знахідка датується 6 ст. до н.е. Відбитки злакових культур траплялися на денцях горщиків, пряслах, глиняних коржах. Це – просо, ячмінь, пшениця, жито. Зустрічалися уламки зернотерок та невеликі залізні серпи, кам'яні розтиральники.

Виявлено знахідки великої кількості кісток тварин, зокрема великої рогатої худоби, а також коней, свиней та собаки. Кістки благородного оленя, зайця, тура, бобра, ведмедя, лося та вепра свідчать про полювання заради м'яса.

Серед інших знахідок на городищі цікаві вироби, виготовлені з бронзи та заліза. Залізних знарядь небагато, але вони високоякісні. Це – серпи, ножі, шила, голки, пробійники, тесла та ін. Частина речей виготовлена із високоякісної сталі. Із бронзи виготовляли наконечники стріл та прикраси – шпильки, браслети, сережки. За підрахунками на поселенні знайдено: 62 вістря стріл, 28 ножів, 25 шил, три голки, чотири пробійники, одне свердло, одне тесло, три серпи, 16 шпильок, п'ять браслетів. Унікальною знахідкою на території є бронзовий шолом ранньоскіфського типу, виявлений під час оранки.

85 – 90% керамічного посуду складає ліпний посуд, за час розкопок знайдено 43 000 його фрагментів.

Запитання:

1. Яким періодом датується життя у Мотронинському городищі? Скільки років відділяє цю дату від сьогодення?

2. Якими заняттями займалися жителі городища? Які знахідки про це свідчать?

II. Наш край у VIII – XIII ст.

Опрацюйте джерела та дайте відповіді на запитання.

1) *«Баскак Ахмет, що панував у Липецькому князівстві, створив біля Рильська дві слободи, куди стікались різного ґатунку розбійники, щоб грабувати навколишні поселення. Князь Олег, що був нащадком давніх володарів Чернігівських, покаржився на те хану Телебугу і той, давши йому загін монголів, звелів розорити слободи, що й було вчинено... Жителі Ахметових слобід були черкасами і називались казаками [«вільними людьми»], вони втекли до баскака в Канів і збудували містечко Черкаськ, яке у майбутньому назвали Черкасами.»*

Запитання:

1. Про які події йдеться в джерелі?
2. Хто, за легендою, заснував місто Черкаси?

2) *У VII – III століттях до нашої ери значну частину території степових районів України, у тому числі і Черкащини, займали кочові іраномовні племена скіфів. У ті ж часи на правобережжі Дніпра жили осілі землеробські племена – безпосередні предки східних слов'ян. Вони займалися землеробством, рільництвом і скотарством. Розвивалися залізовиготовальні і бронзолитейні ремесла, гончарство, ткацтво, обробка кістки і дерева. Це підтверджують матеріали, знайдені при розкопках городища (VI ст. до н. е.) біля села Трахтемирів Канівського району. А саме, знаряддя праці і предмети побуту: серпи, ножі, кераміка, браслети, бронзові шпильки, вироби з кістки. Територія сучасної області входила до складу тих земель Придніпров'я, де формувалося ядро східнослов'янських племен, з яких виникла могутня феодальна держава –*

Київська Русь. Таї назва Русь пішла (за однією і теорій) від назви місцевих річок Рось, Росава, Роська, Раставиця.

У часи Київської Русі регіон відігравав важливу роль захисту південного порубіжжя держави. В X – XIII ст. укріплені міста-фортеці Воїнь, Родень, Канів, Корсунь одночасно були значними центрами ремесла, торгівлі і культури.

Запитання:

1. Які племена проживали по-сусідству на території нашого краю? Чим вони займалися?
2. Які назви дають підстави вважати, що назва «Русь» є місцевою?
3. Чому Черкащину називають «захисним валом» Київської Русі?

3) *Перша письмова згадка про Канів (під сучасною назвою) наводиться в Києво-Печерському патерику і пов'язується із назвою давнього міста Родень. За дослідженнями історика Юрія Мариновського (м. Черкаси), ця загадка стосується подій 1084-1085 рр.*

Перша документальна (в Іпатіївському літописі) згадка про Канів належить до 1144 р., коли за великого князя Київського Всеволода Ольговича було закладено на теперішній Замковій горі Юрїївський собор. Він, із значними змінами, зберігся до наших днів, змінивши (після відбудови) назву на Успенський.

Із цього часу Канів стає не лише одним з найважливіших торговельних центрів Київської Русі (бо стояв на перетині Грецького, Залозного та Соляного міжнародних торгових шляхів), він є центром удільного князівства, великим військово-феодальним центром.

Мариновський Ю. Ю. Писемні джерела XI – XIV ст. про Канів / Юрій Мариновський // Український історичний журнал. – 1990. – № 9 (354). – С. 11-18.

Запитання:

1. Про заснування якого міста розповідається в джерелі?

2. У якому джерелі та з якою подією пов'язана перша документальна згадка про Канів?
3. Чому Канів був одним з найважливіших торговельних центрів Київської Русі?

III. Черкащина – центр формування українського козацтва

1) У Черкасах, в центрі міста, є вулиця, яка носить назву на честь князя Дмитра Вишневецького. Ким же був цей князь?

Рід князів Вишневецьких бере початок швидше за все від поліської гілки давньоруської династії Рюриковичів, представниками якої були великі князі київські та московські, зокрема, цар Іван Грозний. Прізвище ж своє одержали від родинного замку Вишневець на Волині.

У XVI ст. прославилася багато представників давнього роду Вишневецьких: Іван був старостою (правителем) Пропойським і Чечерським, Костянтин – старостою Житомирським, а Андрій – воєводою Брашівським (намісником Поділля). Але найбільшу популярність мав Дмитро Іванович Вишневецький.

Перші звістки про успішні походи Д.Вишневецького в турецькі володіння належать до 1548 р. Ці операції принесли молодому князеві (у той час йому було трохи більше 20 років) славу і любов народу, який бачив у ньому захисника. У 1550 р. Д. Вишневецький був призначений старостою двох найважливіших міст-фортець – Канева і Черкас. Князь вже при житті користувався славою героя не тільки серед українського народу, але й у вищому світі Польсько-Литовської та Московської держав.

У складеній на його честь українській думі (народній історичній пісні) князь оспіваний під ім'ям козака Байди, який був таким сміливим, що султан запропонував йому в дружини свою дочку за умови його переходу в мусульманство. Проте Байда, відданий православної вірі, із презирством відкинув цю пропозицію і різко висміяв і «царя турецького» і його релігію. Розлючений султан повелів своїм «слугам молодецьким» схопити відважного

козака, зв'язати, а потім підвісити його на гак у Царгороді. Але Байді хитрістю вдалося роздобути лук зі стрілами й уразити султана. Пісня ця широко відома і в наші дні.

Джерело доступу:

Знамениті, великі, геніальні люди //

<http://100v.com.ua/uk/Dmitro-Vishneveckiy-person>

Запитання:

1. Про кого йдеться у джерелі?
2. Звідки князь мав таке прізвище?
3. Чи можна Дмитра Вишневецького назвати національним героєм? Чому?

2) Із листа кримського хана Сагіб Гірея до польського короля Сигізмунда I (початок 40-х рр. XVI ст.)

«Вже в 1492 році кримський хан Менглі-Гірей повідомляв великого князя литовського Олександра Казимировича про напад на фортецю Тягиню загону козаків з Канева та Черкас. Документально свідчення про цю акцію зафіксовано у відповіді останнього від 19 грудня, надісланій до Бахчисарая: «Також писав нам в своєму ярлику, що наші люди канівці і черкаські, прийшовши Дніпром, під Тягинею човен твій розбили, чоловіка одного і багато статків та грошей побрали, а потім цього твого чоловіка забрали і кілька волів з ним взяли, а після того під Тягинею черкаські взяли десяток коней і трьох чоловік забрали з собою...»

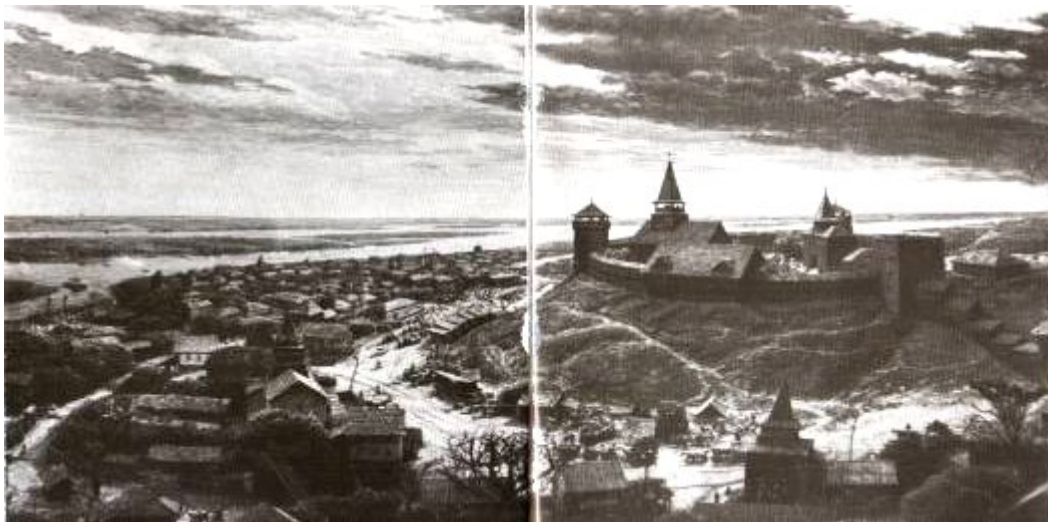
...Приходять козаки черкаські й канівські, стають на Дніпрі над нашими улусами й чинять шкоду нашим людям. Я багато разів повідомляв вам про цих козаків, щоб їх заспокоїли, але ваша милість не послухала. Якщо бажаєте зберегти з нами приязнь, пришліть до нас тих, хто робив шкоду, інакше не ображайтеся на нас, і ми не хочемо зламати наші братські стосунки й присягу, але на ті замки – Черкаси й Канів – направимо наше військо».

Запитання:

1. Про кого йдеться у джерелі?

2. Із якими містами автор пов'язує козаків?
3. Які факти із джерела свідчать про те, що кримський хан Сагіб Гірей просить допомоги у польського короля Сигізмунда I?

3)

Діорама Черкаського замку XVI ст.

Черкаський замок – фортеця, збудована в місті Черкаси у XVI столітті, була частиною оборонної смуги укріплень Київського князівства з півдня, разом з Вінницею, Брацлавом і Каневом. Служив для охорони українських земель від нападів кримських татар. За свою історію він був двічі перебудований.

Він проіснував сім століть з чвертю як міський замок, і хоча дата його будівництва суперечлива, на кордоні XIV – XV століть тут же були будівлі, які дозволяли класифікувати Черкаси як середньовічне місто. Замок був типово український – з дерева, глини та соломи.

Розміри замку були 30x17 сажнів. Стіни були зведені з дубових і соснових колод, які ставилися вертикально і дуже щільно, зверху – 29 городень, насипаних землею. По кутах 4 соснові вежі, в них стояли гармати великого калібру, виготовлені в Черкасах в 1532 році. Тут зберігалося ручна зброя – гаківниці, гаркабузи, гарматні ядра, а також порох, свинець, селітра, смола, дубові колоди, каміння, бочки з водою і харчові припаси.

У замку були комори, конюшня, сараї, будинок для гостей, чорна хата для замкової прислуги, дві пивні, тюрма і церква. Від поля його оточував широкий рів.

Запитання:

1. Яку роль виконував Черкаський замок у XVI ст.? Із якими подіями пов'язане його будівництво?
2. Які факти із джерела свідчать, що Черкаський замок був оборонною фортецею?

Завдання:

Які розміри мав Черкаський замок, якщо відомо, що він займав ділянку 30 на 17 сажнів?

На допомогу учителю!

У Київській Русі відстань міряли між великими пальцями витягнутих у сторони рук. Це й був сажень.

Сьогодні це давня міра довжини, яка дорівнює 183 сантиметрам.

IV. Наш край в XX ст.

1)

Людина – гора

Іван Максимович Піддубний – український спортсмен-борець. Шестиразовий чемпіон світу з боротьби.

Народився 26 вересня 1871 року на Полтавщині, неподалік містечка Золотоноші, у селі Богодухівці (тепер Чорнобаївський район Черкаської області) в сім'ї селянина Максима Піддубного, козацький рід якого славився великою силою. Іван Піддубний також дістав від предків великий зріст і витривалість, а по лінії матері, яка гарно співала, – витончений музичний слух і в дитинстві по неділях та святах співав у церковному хорі.

У ранньому дитинстві сім'я переїхала до сусіднього села Красенівка. Іван понад двадцять років жив у селі, потім найнявся вантажником у севастопольський порт. 1895 року переїхав у Феодосію, де самотужки почав займатися гімнастичними вправами та гирьовим спортом.

У 1897 році вперше взяв участь у чемпіонаті з боротьби на поясах у цирку Безкоровайного. А в наступному – вперше здобув перемогу в цирковому чемпіонаті як борець-професіонал.

Піддубний прославився як великий майстер французької боротьби (у наш час її називають класичною), але коли в Америці, де не визнавали французької боротьби, йому довелося опанувати й боротьбу вільного стилю, він і в цьому виді був непереможний, у п'ятдесятирічному віці поклавши на лопатки молодого славнозвісного американського богатиря Колофа у двох сутичках підряд.

У середовищі професійних борців існували поняття «шике» і «бур». Перше означало роботу на глядача – артистичну демонстрацію ефектних прийомів. Фінал «шике» був заздалегідь відомий борцям. У «буровій» боротьбі визначався найсильніший... Піддубний ніколи не лягав за наказом організатора чемпіонату на лопатки.

Протягом десятка років Іван Піддубний мав блискучі перемоги майже над усіма найсильнішими професійними борцями світу, за що і був визнаний «чемпіоном чемпіонів». Це звання йому присудив народ, його називали так вдячні поціновувачі його таланту. Багато гучних імен давали йому шанувальники: «Іван непереможний», «Гроза чемпіонів», «Людина-гора» ...

Запитання:

1. У якій сфері був відомий Іван Піддубний?
2. За які справи українці пам'ятають Піддубного?
3. Чи можна І.Піддубного назвати національним героєм? Чому?

2)

Карта Черкаської області

Доцільність утворення Черкаської області була продиктована «розукрупненням Київської області, наближенням керівництва та обслуговуванням віддалених районів». Черкаська область в структурі України утворилася згідно з наказом Верховної Ради СРСР 7 січня 1954 року «Про утворення у складі Української РСР Черкаської області».

До складу нової області увійшли 3 міста обласного підпорядкування – Черкаси, Сміла, Умань і 30 районів із чотирьох областей – Київської, Полтавської, Кіровоградської та Вінницької областей.

Географічно й сьогодні Черкаська область займає центральну частину України в басейні середньої течії Дніпра. На її території розташований географічний центр України на північній околиці села Мар'янівки, неподалік від районного центру – міста Шполи.

У області нараховується 77 пам'яток історії, архітектури та археології національного значення та 9 (дев'ять) історико-культурних заповідників.

Використовуючи карту, виконайте завдання.

Позначте на карті пам'ятки із зазначеного переліку (наприклад, 1 – Звенигородський район).

Додатковий матеріал: Державний історико-культурний заповідник «Батьківщина Т.Шевченка» (●) – Звенигородський район, Державний історико-культурний заповідник у м. Корсунь-Шевченківському (🌳) – Корсунь-Шевченківський район; Національний заповідник «Чигирин» (🏰) – Чигиринський район; Дендропарк «Софіївка» (🌳) – м. Умань. Якщо учні знають вказані пам'ятки, можна обійтися без підказок.

1. *Будинок пана Енгельгарда 1828 – 1829 рр.*; (●)
2. *Скульптура «Тарас мандрує»*; (●)
3. *Фонтан «Змія»*; (🌳)
4. *Іллінська церква-усипальниця Б. Хмельницького 1653 р.*; (🏰)
5. *Рожевий павільйон*; (🌳)
6. *Швейцарський будинок*; (🌳)
7. *Китайська альтанка*; (🌳)
8. *Замкова гора*; (🏰)
9. *Літературно-меморіальний музей І.С. Нечуя-Левицького*; (🌳)
10. *В'їзний знак «Мене там мати повила»*; (●)
11. *Скульптурна композиція «Ян і Наталка»*; (🌳)
12. *Дуб Максима Залізняка*. (🏰)

Запитання:

1. Коли було утворено Черкаську область?
2. Із яких територій утворено Черкаську область? З якими областями вона межує?

Практичне заняття 4.

ЯКІ ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ МОГО МІСТА (СЕЛА), РІДНОГО КРАЮ РОЗПОВІДАЮТЬ ПРО МИНУЛЕ

На уроці учні мають навчитися:

- наводити приклади історико-культурних пам'яток рідного краю, за якими можна довідатися про минуле.
- пояснювати, як історико-культурні пам'ятки стають у пригоді історикам;
- складати розповідь про долю історико-культурних пам'яток рідного краю;
- висловлювати особистісні міркування про значення історико-культурних пам'яток у дослідженні минулого рідного краю та потребу їх збереження.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Коментарі до етапів уроку

Варіант 1. Для отримання навички роботи над історико-культурною пам'яткою можна скористатися ілюстраціями, вміщеними у підручнику чи використати додатковий дидактичний матеріал із місцевої історії. Пропонуємо звернутися до орієнтовних планів характеристики історико-культурних пам'яток (інформаційний матеріал «В.Островський Практичні заняття з історії пропедевтики: до підручника «Історія України». 5 клас. В.Власова» // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – №6. – С.29-30).

Варіант 2. Організація навчальної екскурсії до історико-культурної пам'ятки рідного села (міста).

Підготовчо-мотиваційний етап (5 – 10 хв.)

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку.

У вступній бесіді учитель зазначає, що у кожній країні є історико-культурні пам'ятки, які розповідають про минуле.

Використовуючи вже набуті знання, учні можуть привести приклади різних видів пам'яток.

Робота над понятійним апаратом:

Культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів матеріальної і духовної культури.

Пам'ятка культури – визначна споруда, археологічний об'єкт або витвір мистецтва, що є частиною культурного надбання (культурної спадщини) країни, людства загалом (пам'ятка історії, літератури, мистецтва, мови, права тощо) і охороняється законом. Залежно від наукової, історичної і художньої цінності пам'ятки культури бувають світового, державного і місцевого значення.

Основний етап (25 – 30 хв.)

Учитель повідомляє тему уроку, обговорює з учнями, використовуючи рубрику з підручника «На уроці навчитесь», навчальні завдання та очікувані результати уроку. Учитель доповнює перелік, відповідно до визначеної ним мети уроку.

Опрацювання нового навчального матеріалу.

На допомогу учителю!

Українське законодавство розрізняє 8 видів пам'яток:

- Археологічні
- Історичні
- Монументального мистецтва
- Архітектури
- Містобудування
- Садово-паркового мистецтва
- Ландшафтні
- Об'єкти науки і техніки

Дидактичні матеріали для роботи на уроці

Проектна робота

Створення учнями міні-довідника «Пам'ятки нашого краю»

«Етапи групової роботи над проектом»

№ п/п	Основні етапи роботи	Робота вчителя та учнів
1.	<p>Спільне обговорення про визначення історичних пам'яток краю:</p> <p>А) з якими історичними подіями пов'язана історія краю;</p> <p>Б) визначення виду і категорій пам'яток;</p> <p>В) визначення поняття довідник;</p> <p>Г) визначення загального вигляду створюваного довідника;</p> <p>Д) розподіл за групами, що працюватимуть над проектом.</p>	<p>Спільні пропозиції щодо вибору пам'яток краю, спільне ознайомлення з місцями історичних пам'яток, показ вчителем різного роду довідників; обговорення щодо зовнішнього вигляду довідника.</p>
2.	<p>Об'єднання учнів в групи, розподіл завдань.</p> <p>Розділи довідника відповідають хронологічно історичному розвитку краю або у залежності від найменувань груп учасників проекту.</p> <p>(Групи можна утворити за видами пам'яток: <i>пам'ятка архітектури, містобудування, монументального мистецтва та ін</i>).</p>	<p>Після спільного обговорення вчитель пропонує учням об'єднатися в групи та розпочати збір інформації по заданій тематиці.</p>
3.	<p>Збір та заповнення <u>паспорту об'єкта</u>, тобто історичної пам'ятки (див.нижче):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Збір інформації. • Створення фото. • Систематизація зібраного матеріалу (спільно з вчителем). 	<p>Учні самостійно або під час спільних екскурсій з вчителем знаходять необхідну інформацію для заповнення такої картки.</p>

4.	<p>Оформлення результатів роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Аналіз заповнених паспортів; • Підготовка до захисту проекту(складення коротких доповідей про проведену роботу та описаний об'єкт). 	<p>Вчитель перевіряє заповнені паспорти об'єктів, допомагає у складенні коротких доповідей для захисту проекту.</p>
5.	<p>Захист проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кожна група захищає свій розділ у довіднику. • Вчитель виставляє оцінки за роботу та пропонує учням виставити проектну роботу на загальношкільну виставку для обговорення у школі. 	<p>Вчитель порівнює проекти у групах, аналізує виступи, учні аналізують, що вдалося, що – ні.</p>

Паспорт об'єкта

Зображення історичної пам'ятки	НАЙМЕНУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ	
	1-3 фото	1. Вид пам'ятки (категорія пам'ятки).
2. Дата створення пам'ятки.		
3. Місцезнаходження пам'ятки.		
4. Історичні дані про об'єкт: <ul style="list-style-type: none"> • З якими історичними подіями пов'язана пам'ятка; • З якими історичними постатями пов'язана пам'ятка. 		
5. Відомості про стан збереження пам'ятки.		
6. Відомості про сучасний стан пам'ятки.		
7. Цікаві історії, пов'язані з пам'яткою.		

Для роботи на уроці можна використати як матеріали для роботи над однією пам'яткою, так і кількома. Наприклад, зразок заповнення паспорту об'єкта – Фортеця (бастіон Дорошенка).

Зображення історичної пам'ятки	Фортеця (бастіон Дорошенка)
	1. Пам'ятка архітектури та містобудування, місцевого значення
	2. Дата створення пам'ятки: XVI – XVII ст.
	3. Місцезнаходження пам'ятки: Україна, Черкаська область, м.Чигирин, Замкова гора
	<p>4. Історичні дані про об'єкт: Фортеця (Бастіон Дорошенка, Тюрма Дорошенка) – фортифікаційна споруда (бастіон), зведена у XVII столітті як один із основних бастіонів Чигиринського замку. Розташована у Чигирині на Замковій (Богдановій) горі. Крізь бійниці споруди видно практично все місто.</p> <p>Фортеця була однією зі складових частин замкового комплексу на Богдановій горі, котрий був основним опорним пунктом під час чигиринської облоги у 1677-1678 роках. Її збудували за староіталійською фортифікаційною системою, тож вона була неприступною за своєю міццю та силою: 15 тисяч козацького війська успішно протистояли у бастіоні 220 тисячам турецького війська.</p>
	5. Відомості про стан збереження пам'ятки. Відновлена у 2007 році.
	6. Ця могутня фортеця в часи козацької держави була найбільш неприступним форпостом Центральної України. У своїх враженнях від перебування у Чигиринській фортеці турецький мандрівник XVII сторіччя Євлія Челебі зазначає: <i>«Зараз це міцна фортеця, що має три ряди стін. Розташована на землях польських, вона знаходиться під владою гетьмана Дорошенка і має сорок тисяч озброєного війська. Цитадель її стоїть на стрімкій скелі. Навкруги фортеці три ряди непрохідних ровів. Фортеця розташована на великому острові, направо</i>
	

	<i>і наліво від нього перекинуті наплавні дерев'яні мости. В цитаделі стоять будинки солдат козаків... там же арсенал, чудові гармати, монастир із дзвіницею, схожою на башту».</i>
--	---

Практичне заняття 5.

МОЯ УЯВНА ПОДОРОЖ ІСТОРИЧНИМИ МІСЦЯМИ УКРАЇНИ

На уроці учні мають навчитися:

- наводити приклади найвідоміших історико-культурних пам'яток України, за якими можна довідатися про минуле;
- пояснювати, як культурні пам'ятки стають у пригоді історикам;
- складати розповідь про долю найвідоміших історико-культурних пам'яток України;
- висловлювати міркування про значення найвідоміших історико-культурних пам'яток у дослідженні минулого України та про потребу їх збереження.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Коментарі до етапів уроку

Варіант 1. Учні працюють у групах, використовують карту та матеріал підручника. Заповнюють таблицю і дають відповіді на запитання (інформаційний матеріал «В.Островський Практичні заняття з історії пропедевтики: до підручника «Історія України». 5 клас. В.Власова» // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2013. – №6. – С.31).

Варіант 2. Організація практичної роботи на уроці (використовуючи дидактичні матеріали).

Підготовчо-мотиваційний етап (5 – 10 хв.)

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку.

У вступній бесіді учитель зазначає, що у наша країна особливо багата на природні та історико-культурні пам'ятки.

Основний етап (25 – 30 хв.)

Учитель повідомляє тему уроку, обговорює з учнями, використовуючи рубрику з підручника «На уроці навчитесь», навчальні завдання та очікувані результати уроку. Учитель доповнює перелік, відповідно до визначеної ним мети уроку.

Опрацювання нового навчального матеріалу.

Дидактичні матеріали для роботи на уроці

1. Складіть з поданими словами речення.

Історична пам'ятка, пам'ятка художньої культури, пам'ятка писемності.

2. Розгадайте пазл і розшифруйте пам'ятку, яку зображено.

Обов'язкове! Підготувати добірку ілюстрацій із зображенням тих історико-культурних пам'яток, які мають використовуватися. Ілюстрація пам'ятки розрізана на квадрати-пазли, на яких із зворотньої сторони написані завдання. Пазл перевертається на титульну сторону в разі правильної відповіді.

Запитання для пазлів:

1. Із історією цієї пам'ятки пов'язане життя династії Гераїв? (Бахчисарайський палац).

2. Ця пам'ятка побудована в ім'я кохання і названа іменем жінки? (Парк «Софіївка»).

3. Це одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства в давньоруській редакції (Остромирове Євангеліє).

4. Ця пам'ятка отримала ще одну назву – «Царицин сад» (Парк «Софіївка»).

5. Відкриття цієї пам'ятки пов'язане із ім'ям археолога Бориса Мазолевського (Скіфська пектораль).

6. Ця пам'ятка має кілька назв, одна із яких – Хансарай (Бахчисарайський палац).

7. За різними припущеннями ця пам'ятка може бути картою із зазначенням скарбниці скіфських царів (Скіфська пектораль).

8. Ця пам'ятка складається із 294 аркушів доброго пергаменту (Остромирове Євангеліє).

9. За задумом її творців ця пам'ятка є наочною ілюстрацією до поем Гомера «Іліада» та «Одіссея», де кожна композиція чи мала архітектурна форма містить певний задум, виражає ідею міфу чи якоїсь події (Парк «Софіївка»).

10. Якщо перевернути цю пам'ятку нижнім краєм догори, на овечій шкурі можна побачити Кримський півострів, характерні контури півдня України (Скіфська пектораль).

11. На території цієї пам'ятки знаходяться 14 фонтанів, серед яких і «Фонтан сліз» (Бахчисарайський палац).

12. У цієї пам'ятки палітурка зі срібла та інкрустована дорогоцінним камінням, а заглавні літери прикрашені накладним золотом (Остромирове Євангеліє).

13. Ця пам'ятка – ювелірний шедевр вагою у 1150 грам золота (Скіфська пектораль).

14. У східній частині цієї пам'ятки є грот Каліпсо, де польський напис на мідній табличці гласить: «Хто нещасливий, то нехай зайде і стане щасливим, а хто щасливий – той нехай стане ще щасливішим» (Парк «Софіївка»).

15. Одна із частин назви цієї пам'ятки означає – «добрі вісті» (Остромирове Євангеліє).

16. Цю пам'ятку називають – «ціле місто в мініатюрі» (Бахчисарайський палац).

3. Складіть асоціативний ряд

<i>№</i>	<i>Назва пам'ятки</i>	<i>Слова - асоціації</i>
1.	Києво-Печерська лавра	
2.	Маріїнський палац	
3.	Кам'янець-Подільська фортеця	
4.	Софія Київська	
5.	Красногірський монастир	

6.	Заповідник «Херсонес Таврійський»	
7.	Вулиця Хрещатик у Києві	
8.	Площа «Ринок» у Львові	
9.	Заповідник «Асканія Нова»	
10.	Музей «Козаря» у Черкасах	

4. Виконайте завдання, використовуючи карту.

а) Прокладіть на карті маршрут для туристів по історичних місцях України. Поясніть, чому обрали те чи інше місце.

б) Прокладіть маршрут подорожі, відповідно до акції «Сім чудес України», результатами якої було оголошення найцікавіших пам'яток історії українського народу, що підлягають державному захисту і збереженню.

Учитель пропонує роздруківку із фото до «Сім чудес України»:

- Із якими пам'ятками ви вже познайомилися на уроках історії, а які – вам незнайомі?
- Розгляньте карту розташування пам'яток? Чи погоджуєтеся ви з таким розташуванням? Чому?

Сім чудес України

	Зображення	Назва	Місце розташування
1.		Заповідник «Кам'янець»	м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область
2.		Києво-Печерська Лавра	м. Київ
3.		Софіївка	м. Умань, Черкаська область
4.		Софія Київська	Київ

5.

Херсонес Таврійський

м. Севастополь,
АРК Крим

6.

Хотинська фортеця

м. Хотин,
Чернівецька
область

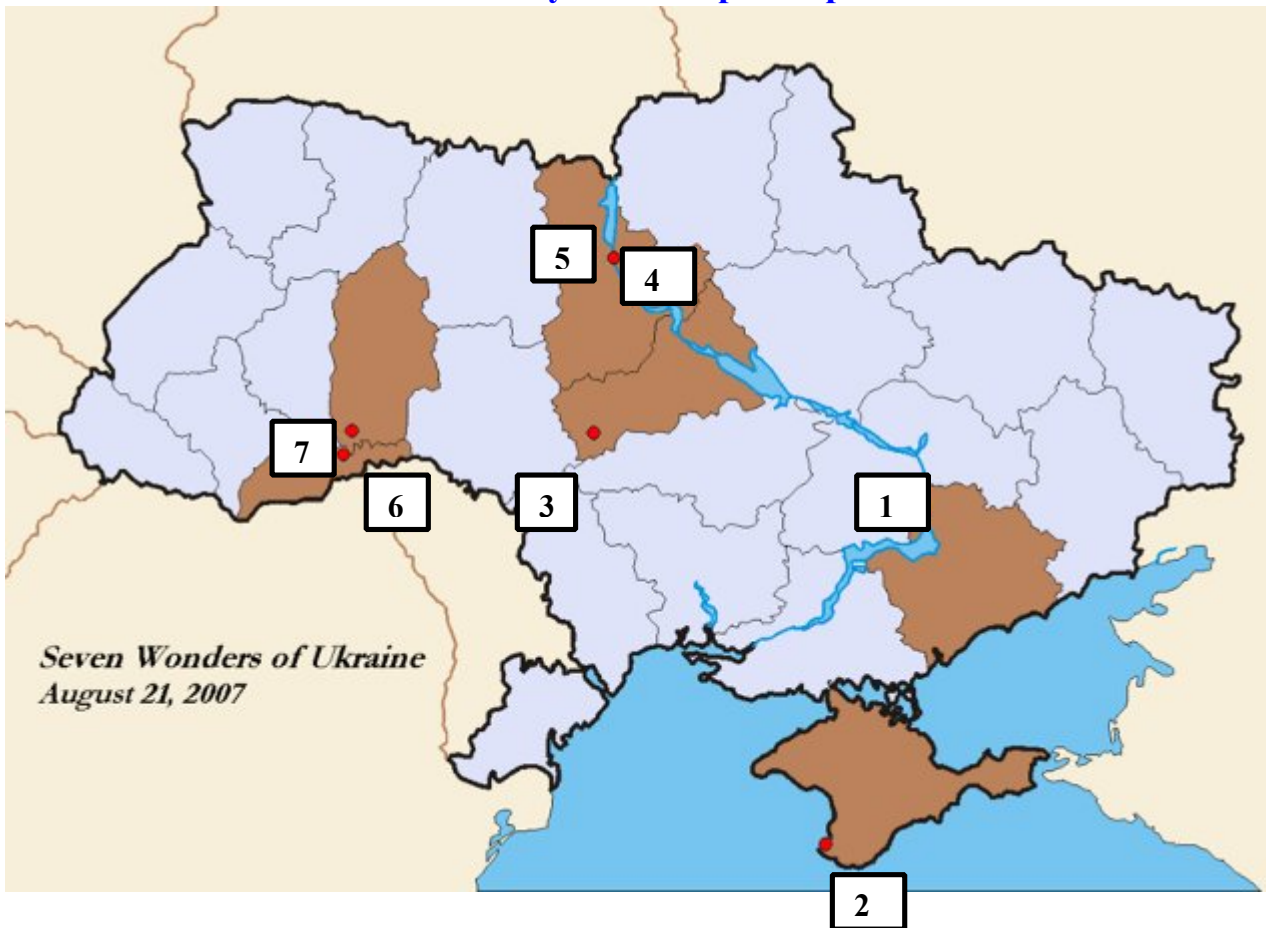
7.

Хортиця

м. Запоріжжя

Сім чудес на карті України

1. Софіївський собор.
2. Києво-Печерська Лавра.
3. Парк «Софіївка».
4. Хортиця.
5. Хотинська фортеця.

6. Заповідник «Кам'янець».

7. Херсонес.

5. Вправа «Я вам розповім про...»

Використовуючи картки-повідомлення, складіть розповідь про історичну пам'ятку (можна використати опис-характеристику «Картка опису пам'ятки»).

Інформаційна картка №1

Хотинська фортеця – фортеця XIII – XVIII у місті Хотин на Дністрі, що у Чернівецькій області, Україна. Фортеця веде свій початок від форту, що був створений у X столітті князем Володимиром Святославичем як один із порубіжних укріплень південного заходу Русі. Укріплення було споруджено на кам'янистому мисі, утвореному високим правим берегом Дністра і долиною впадаючої дрібної притоки. Впродовж століть її

неодноразово піддавали реконструкції та розширенню, вона потерпала і зазнавала руйнації від рук завойовників і знов відбудовувалася.

Хотин був торговим містом і фортецею, яка захищала південно-східні рубежі держави. За свою довгу історію Хотин неодноразово ставав ареною кривавих битв. Адже, зважаючи на вигідне місцерозташування, місто було «ласим шматком» для багатьох завойовників. Саме тому у другій половині XIII століття за наказом короля Данила Галицького на місці старої дерев'яної фортеці виросла кам'яна, яка стала одним із найпотужніших укріплень Східної Європи.

За володіння хотинськими землями впродовж століть воювали молдавські господарі, польські королі та турецькі султани. Та підкорити Хотинську фортецю було дуже важко. Висота фортечних мурів – 45 метрів, товщина – до 5 метрів. Під фортецею – глибокий рів, тому її можна було взяти лише довготривалими облогами. Цікаво, що безпосередньо штурмом Хотинську фортецю ніхто ніколи не захоплював. Раніше дерев'яний міст, який веде до фортеці, був підйомним, аби вчасно стримати ворожу навалу. Міст веде до Надбрамної вежі, яка мала декілька цікавих особливостей. Зверху були бойові майданчики. Якщо ворожим військам вдавалось увірватись до Надбрамної вежі, зверху на голову їм летіли стріли, списи, сипалось каміння, лилась розпечена смола. Рятуючись від смерті, противник чимдуж мчав на другий міст, який насправді був пасткою. Адже під час воєнних дій цей міст був густо змащений жиром, і під дією механічного пристрою він провалювався.

Ворог летів у провалля, висотою 11 метрів, де на нього уже чекали застромлені гострі двометрові палі.

Найзнаменитіший тутешній бій – Хотинська війна відбулась у 1621 році. Біля мурів фортеці було встановлено пам'ятник тодішньому козацькому гетьману Петру Конашевичу Сагайдачному. У ХХ ст. тут відбувалися зйомки фільмів «Балада про хороброго лицаря Айвенго», «Стріли Робін Гуда», «Три мушкетери» та ін.

Запитання:

1. Коли і ким була заснована фортеця? Яку роль вона виконувала на початку свого створення?
2. Які факти вказують на те, що Хотинська фортеця була міцною і надійною?
3. Як ви вважаєте, чому ця фортеця ввійшла до переліку «Сім чудес України»? Свою відповідь поясніть.

Інформаційна картка №2

Єдиний в Україні пам'ятник варенику відкритий у вересні 2006 р. у місті Черкаси. Пам'ятник встановлений біля готелю «Росава», в історичному центрі міста.

Автор пам'ятника – скульптор, заслужений художник України Іван Фізер. Він виліпив козака Мамаю, який їсть вареники, за спиною козака знаходиться величезний вареник у формі місяця.

До відкриття пам'ятника організаторами був зварений вареник вагою близько 70 кг, довжиною 174 см і шириною – 75 см.

Запитання:

1. Як ви вважаєте, чи можна пам'ятник варенику назвати історичною пам'яткою? Відповідь обґрунтуйте.
2. Чому, на вашу думку, з'явився такий пам'ятник?

Інформаційна картка № 3

Гідрологічна та історична пам'ятка місцевого значення «Три криниці» – збереглася у селі Суботів що на Чигиринщині з часів Богдана Хмельницького. Це колодязі, що постачали водою козацький шпиталь. Насправді з цих криниць напували коней. Спершу їх було дві, але якось води в них не вистачило і Б.Хмельницький наказав викопати третю.

За легендою, викопані трьома козаками на місці джерела, водами якого зцілив їх після поранення місцевий старець.

Встановлена в радянські часи меморіальна табличка свідчить, що колодязі викопані за наказом Б. Хмельницького на честь спільної боротьби українського, російського і білоруського народів у визвольній війні проти польської шляхти. Вважається, що смак води з кожного колодязя дещо відрізняється від інших. Знаходяться на дні глибокої балки на південно-західній околиці села.

Місцеві жителі доповнюють легенди про «Три криниці». Вони кажуть, що кожен, хто перший раз відвідав пам'ятку, повинен вмитися або попити джерельну воду. Дівчатам вода дає вроду, а хлопцям – силу, щоб захищати свою Батьківщину!

Запитання:

1. Чи можна назвати пам'ятку «Три криниці» ще й культурною?
2. Як ви думаєте, чи варто іноземних туристів для ознайомлення з Україною привести саме сюди? Відповідь обґрунтуйте.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буштрук О.В. Вступ до історії. 5 клас. Навч. посібник / О.В. Буштрук. – Харків: Країна мрій, 2006. – 104 с.
2. Васецька Т. Формування просторових компетенцій учнів. Методичні рекомендації. Вступ до історії. 5 кл. // Історія України. – 2011. – № 1. – С.17-20.
3. Власов В. С. Методика тематичного контролю навчальних досягнень учнів з історії в контексті компетентнісно-орієнтованого навчання. // Історія в школах України. – 2007. – №6. – С.15-22.
4. Власов В.С. Час і течія річки не чекають людину (Перевірка хронологічних умінь у процесі тематичного контролю з історії в основній школі) // Історія в школах України. – 2007. – №1. – С. 15-24.
5. Вступ до історії України. 5 клас: Розробки уроків / О.В.Гісем, О.О. Мартинюк. – Харків: Вид-во «Ранок», 2011. – 224 с.
6. Вступ до історії України. 5 кл. Дидактичні матеріали до курсу. – Харків: Вид. група «Основа», 2006. – 144 с.
7. Гришко В. Навчальна гра в системі розвивальних завдань на уроках історії в 5-6 класах // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №11. – С. 42-46.
8. Десятов Д. Розвиток умінь та навичок критичного мислення у п'ятикласників // Історія в школах України. – 2007. – № 1. – С.25 – 27.
9. Луїза де Бівар Блек Працюючи з візуальними джерелами // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №1. – С. 8-10.
10. Малієнко Ю. Формування просторової компетентності на уроках історії Середніх віків // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 7-8. – С. 4-9.
11. Мірошниченко В. Предметна компетентність учнів як ключовий орієнтир сучасного навчання історії у школі // Історія та правознавство. – 2007. – №32. – С. 5-10.
12. Навчальна програма з історії для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №12. – С. 3-25.
13. Островський В. Методика роботи з текстами на уроках історії // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №10. – С.15-23.

14. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
15. Пометун О.І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті. // Історія в школах України. – 2007. – №6. – С. 3-12.
16. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України. – 2012. – № 4-5. – С. 3-56.
17. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння та навички у курсах шкільної історії // Історія в школах України . – 2008. – №11-12. – С. 26-48.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1303 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1